

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev.: 46/X

Jesenice, 8. maja 1980



Srečanje internirancev z borci Jeseniško-bohinjskega odreda v Maloščah na Koroškem maja 1945

NEKAJ MISLI IN UTRINKOV OB 35-LETNICI OSVOBODITVE KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ

Letošnje praznovanje 35-letnice osvoboditve našega naroda izpod nacističnega nasilja in zloma nacistične Nemčije nas spominja na težke čase, ki jih je naše ljudstvo preživljalo v času dolge štiriletna vojne, v času borbe za obstoj slovenskega na-

roda. Težka so bila ta leta za vse naše ljudi, tako za tiste, ki so se z orožjem v roki borili z močnejšim sovražnikom, kakor tudi za tiste, ki so jih nacisti izselili v razne kraje v Nemčiji in Srbiji, še posebno pa za tiste, ki so se znašli v zaporih in koncentracijskih taboriščih. Res je težko danes po 35 letih svobode razumeti vse trpljenje in napore, ki jih je moralo naše ljudstvo pretrpeti v teh letih. Borci v gozdovih, izseljenci, zaporniki in interniranci so vsak po svoje prispevali k naši končni zmagi in svobodi.

Skozi zapore in razna taborišča v nacistični Nemčiji je šlo milijone ljudi vseh narodnosti Evrope in milijoni niso dočakali svobode, padli so pod streli nacističnih zločincev, pokončani so bili v raznih koncen-

tracijskih taboriščih, veliko pa jih je bilo pokončanih v zadnjih dnevih vojne, ko so bila nekatera taborišča evakuirana in so vse onemogle med potjo pobijali. Lakota, naporno delo, nehigijske življenjske razmere in mučenja, ki so jih počenjali nacistični »nadjudje tretjega rajha«, so terjali milijonske žrtve. Plinske celice in krematoriji so bili zgrajeni pač zato, da pokončajo čimveč človeških življenj tistih, v katerih so nacisti videli svoje nasprotnike.

Tudi prebivalci jeseniške občine so v času nacistične okupacije občutili vse grozote vojne in nasilja. Kmalu po nemški okupaciji naših krajev in še posebno po na-

Posebno številko LISTOV na predlog komisije za bivše politične zapornike, internirance in izgnance pri občinskem odboru ZZB NOV Jesenice izdajamo ob 35-letnici osvoboditve krajev nezasišlanega trpljenja milijonov žrtev nacizma.

(Nadaljevanje na 2. strani)

IZGRADNJA IN NAMEN KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ

padu Nemcev na Sovjetsko zvezo so se začele aretacije in zapori v Begunjah so se začeli polniti. Mnogi naši ljudje so bili po aretaciji odpeljani v taborišča v Avstriji, posebno še zavedni Slovenci in simpatizerji komunistične partije. Kraut in druga taborišča na Koroškem so se polnila. Sledila je deportacija celih družin in posameznikov, najprej v St. Vid in Goričane, od tam pa v razne kraje Srbije in Nemčije. Oddelek za delavsko gibanje in NOB tehničnega muzeja Železarne ima zbrane podatke o naših ljudeh, ki jih je preganjal nacistični režim. Po teh podatkih je šlo skozi St. Vid pri Ljubljani in skozi Goričane pri Medvodah, kjer so bila zbirna taborišča za izseljenke, zelo veliko naših najbolj zavednih ljudi. Iz jeseniške občine je bilo, na primer, izseljenih v Srbijo okoli 420 in v Nemčijo 417 ljudi. Na gestapu na Jesenicah je bilo več ali manj časa zaprtih 71 naših ljudi, ki so jih tu zasiljevali in nečloveško mučili. Skozi zapore v Begunjah je šlo več kot 12.000 Slovencev od tet okoli 1.400 z jeseniške občine. Nacisti so poslali v koncentracijska taborišča 241 Jeseničanov, 81 se jih ni vrnilo; postali so žrtve neznanosnih življenjskih razmer v taboriščih smrti.

Iz begunjskih zaporov so odpeljali nacisti na morišče 134 talcev iz jeseniške občine. Spomeniki na Hrušici, v Zirovnici, na Javorniku in drugod nas spominjajo, kako malo je bilo nacistom vredno človeško življenje, posebno tistih, ki so sodelovali v odporu proti okupatorju. Šestdeset naših fantov in mož so kot vojne ujetnike odpeljali v Nemčijo. Le redki so se iz gestapovskih zaporov vrnili domov, večina je bila poslana v koncentracijska taborišča ali na prisilno delo ali v druge zapore v Nemčiji.

Naši zavedni ljudje, sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja, ki ga je vodila komunistična partija, so bili aretirani in mučeni le zato, ker so ljubili svojo domovino in se zanj borili in krvaveli. Borci v gozdovih in aktivisti OF na terenu so se dobro zavedali, da brez žrtev ne bo svobode in zato so se tako junaško borili. Prav zato tega ne smemo in tudi ne moremo pozabiti.

Srečko Šorli

V prvih letih vladanja so nacisti v Nemčiji hoteli moralno in fizično uničiti svoje politične nasprotnike, to je komuniste, socialiste, sodicijaldemokrate in seveda tudi Žide. Zato so jih začeli preganžati in zapirati. Že leta 1934 so zgradili prvo koncentracijsko taborišče Dachau. Tja so poslali prve politične zapornike in nato tudi težke kriminalce.

Leta 1938 in 1939 so gradili nova podobna taborišča, in sicer: Mauthausen, Buchenwald, Flossenbürg, Sachsenhausen in Rawensbrück. Vsa ta taborišča v začetku niso imela takšnega obsega, kakor kasneje, ko so jih zaradi vedno večjega števila zapornikov začeli širiti. Proti koncu leta 1939 je dal nacistični zločinec Himmler inšpektorju koncentracijskega taborišča Dachau Theodorju Eicheu in drugim visokim esesovskim funkcionarjem nalogo, da taborišča razširijo in dogradijo tudi nova v Nemčiji, pa tudi zunaj nje. Taborišča so se namreč vedno bolj polnila z novimi zaporniki iz zasedene Češke in Poljske, nato pa tudi z drugih okupiranih držav.

Oberscharführer Theodor Eiche je bil od leta 1934 komandant taborišča Dachau, v začetku druge svetovne vojne pa je bil postavljen za inšpektorja vseh koncentracijskih taborišč. Veljal je za enega najbolj zanesljivih hitlerjevih zaupnikov, kar je razvidno iz raznih zapisov, bil pa je tudi eden najbolj zakrknjenih vojnih zločincev nacistične Nemčije. Na mestu inšpektorja je ostal do 16. marca 1942, ko ga je zamenjal oberstandführer Oswald Pohl. Ta je prejel nalogo, da mora čim več zapornikov teh taborišč zaposliti v oboroževalni industriji, ker je to pač najcenejša

delovna sila in tudi zato, ker je bilo vedno več nemških državljanov vpoklicanih v vojsko.

30. aprila 1942 je poročal Oswald Pohl najvišjemu vodstvu v Berlinu naslednje:

»Danes vam sporočam o stanju v koncentracijskih taboriščih in o nalogah, ki sem jih prejel s poveljem 3. marca tega leta:

1. Ob izbruhu vojne so že bila naslednja koncentracijska taborišča:

a) Dachau, v katerem je bilo v začetku leta 1939 4.000 zapornikov,

b) Sachsenhausen, v katerem je bilo v začetku leta 1939 6.000 zapornikov,

c) Buchenwald, v katerem je bilo v začetku leta 1939 5.300 zapornikov,

d) Mauthausen, v katerem je bilo v začetku leta 1939 1.500 zapornikov,

e) Flossenbürg, v katerem je bilo v začetku leta 1939 1.600 zapornikov,

f) Rawensbrück, v katerem je bilo v začetku leta 1939 2.500 zapornikov.

2. V letih 1939 do 1942 so bila dograjena in tudi že naseljena še naslednja: Neugamme, Gussen, Netzweiler, Gros-Rosen, Lublin, Niederhagen, Stutthof, Arbeitsdorf, Hinzer, Dora-Mittelbau, Bergen-Belsen.

3. V naslednjih mesecih in tednih bodo dograjena še naslednja taborišča: Riga, Kiec, Brobrisk, Auschwitz, Birkenau in še nekatera druga, pač po potrebi.

Pri tem visoki esesovski funkcionar zagotavlja svojemu najvišjemu vodstvu v Berlinu, da se bo potrudil čimveč zapornikov iz koncentracijskih taborišč vključiti kot delovno silo v oboroževalno industrijo, prav tako pa tudi vojne ujetnike iz vseh okupiranih držav, ki jih je okrog 1.917.320.

Seveda pa so še vse do konca vojne gradili nova taborišča po vseh zasedenih državah. Najbolj znana taka taborišča so bila: Dachau s 137 podružnicami po vsej Nemčiji, Mauthausen z 72 podružnicami, Buchenwald z 135, Auschwitz z 32, Neugamme s 73, Netzweiler s 75, Flossenbürg s 85, Rawensbrück z 42, Sachsenhausen z 68, Hinzer s 25, Dora-Mittelbau s 36, Gros-Rosen s šestimi, Majdanek-Lublin s petimi, Bergen-Belsen z dvema, Riga-Kaiserwald s tremi podružnicami in druga. Računajo, da je bilo v nacistični Nemčiji in zasedenih državah več kot tisoč podružnic navedenih matičnih taborišč, ki so jih gradili ali tudi opuščali po potrebi. V nemški knjižici z naslovom Die verbrechen der Waffen SS so navedeni tudi zadnji komandanti nekaterih matičnih koncentracijskih taborišč, in sicer: Sachsenhausen – Anton Kandl, Buchenwald – Herman Pister, Mauthausen – Franz Ziereis, Lublin-Majdanek – Artur Liebehenschel, Auschwitz – Rudolf Hoes, Netzweiler – Friderik Harjensstein, Flossenbürg – Max Kögel, Herzogenbusch – Hans Huttig, Stutthof – Paul Werner Hoppe, Gros-Rosen – Johannes Hasserbrock, Riga – Albert Sauer, Neugamme – Max Pauly, Rawensbrück – Fritz Suhrer, Bergen-Belsen – Joseg Kramer, Ebensee – Anton Ganz.

V tem opisu niso zajeta vsa koncentracijska taborišča, ki jih je bilo nešteto v okupiranih državah Evrope, tako v Rusiji, v Franciji in drugih državah, da ne omenjamo tudi pri nas znanega ustaškega taborišča Jasenovac, ki so bila grajena po vzoru nacističnih taborišč. A ne samo koncentracijska taborišča, skozi katera je šlo toliko milijonov ljudi, bili so tudi zapori,



17. julija 1942 so Nemci izselili okrog 150 Hruščanov. Med izseljenimi so bili starčki, otroci in matere z dojenčki. Samo deset dni za tem so Nemci 37 Hruščanov ustrelili na Belem polju nad Hruščico.

kjer so prav tako nečloveško ravnali z nedolžnimi ljudmi.

»Za božjo voljo, kaj pa iščete tod, saj tu ni nobene posebnosti, tu je le nekaj razvalin in nič drugega. Preteklo je že tudi precej let od vojnega časa. Le kaj si še ogledujete in raziskujete?« Take in podobne besede lahko slišijo tujci, ki obiskujejo nekdanja koncentracijska taborišča v Zahodni Nemčiji, kjer je bilo pomorjenih milijone ljudi vseh narodnosti Evrope. Nekateri do-

mačini (ne vsi) neradi odgovarjajo tujcu, ki bi rad kaj več vedel o krajih, kjer so bile v času nacizma tovarne smrti. Nekateri ljudje v Zahodni Nemčiji bi radi, da bi vse to šlo v pozabo, nekateri si pa upajo celo trditi, da teh grozot sploh ni bilo, da so govorice o plinskih celicah, krematorijih in grozodejstvih, ki naj bi jih esesovci počenjali nad interniranci, le izmišljotine in laži. Tako vsaj trdi Nemec Cristoperson v svoji brošuri.

Srečko Šorli

NEKAJ O KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČIH IN PRISILNEM DELU V NACISTIČNI NEMČIJI

Kljub neizpodbitnim dokazom o zločinih nacistov širom Evrope v času druge svetovne vojne se še vedno najdejo ljudje, v večini so to bivši nacisti, ki zanikajo dejstva o uničevalnih taboriščih. V Zahodni Nemčiji, se celo najdejo založniška podjetja, ki tiskajo in prodajajo razne brošure, polne laži in zanikanj o zločinih v koncentracijskih taboriščih. Tak primer je pred časom izdana knjižica z naslovom Die Auschwitz-Lüge — Laži o koncentracijskem taborišču Auschwitz. Avtor brošure je Nemec bivši esesovec z imenom Thies Cristoperson. Pisec zanika vsa dokazana dejstva o grozodejstvih in zločinih esesovcev.

Prav nasprotna pa je izjava nemškega generala Hilman Mozerja, ki jo je dal 29. avgusta leta 1944, po tem, ko so ga ruske enote ujele, poveljstvu rdeče armade: »Jaz, Hilman Mozer, sem bil rojen leta 1880 in sem od leta 1902 služil v nemški vojski. Za svojo bojovito dejavnost sem prejel vsa nemška odlikovanja. 42 let sem bil pošten in prem vojak, udeležil sem se dveh vojn in bil tudi težko ranjen. Nimam nobenega vzroka, da bi zamolčal težke Hitlerjeve zločine, ali pa da bi jih prikrival in smatram za svojo dolžnost povedati vsi resnico o tako imenovanem taborišču uničenja, ki so ga zgradili hitlerjevci blizu mesta Lublin ob Helmski cesti na Poljskem.

Konec novembra 1942 sem dospel v Lublin z glavnim operativnim poveljstvom št. 372 kot njegov poveljnik. Moj predhodnik je bil general Altmann, ki je bil premoščen dalje na vzhod. Pri predaji poslov mi je povedal, da je po armadnem povelju najstrože prepovedano obiskovati to taborišče in poizvedovati, kaj se tam dogaja. Kmalu nato je prišel v Lublin poveljnik vojnega okrožja general Heinicke. Tudi on mi je ponovil ta ukaz, da je strogo prepovedano zanimati se, kaj se dogaja v omenjenem taborišču. Med drugim je dejal: »Stvari so tam podobne razbeljenemu železu, ki se ga ne sme dotikati.« V začetku svoje dejavnosti sem se mnogo vozil po okolici, da sem lahko spoznal ozemlje, ki je bilo pod mojim nadzorstvom. Podrobneje sem se hotel seznaniti tudi s koncentracijskim taboriščem in sem pri tem ugotovil naslednje.

Taborišče je bilo nekaj kilometrov oddaljeno od Helmske ceste. Mislim, da je obsegalo ozemlje taborišča okoli 30 kvadratnih kilometrov. Z glavno železniško postajo v Lublinu je bilo povezano z železniškim tirom. Od zunaj je bilo taborišče obdano z visoko in gosto žično ograjo, ob kateri so bili na zunanji strani številni stražni stolpi. Od kdaj je taborišče obstajalo, ne vem, vem pa to, da je bilo v času mojega bivanja v Lublinu močno razširjeno. Ko sem zbiral položaje za gradnjo obrambnih črt, sem bil nekoč z drugimi častniki tudi znotraj taborišča. Nisem imel namena, da bi si ogledoval taborišče, ker so mi, kot sem že omenil, to strogo prepovedali, kljub temu pa sem vendar dognal marsikaj, kar se je tu dogajalo. Taborišče

smo vsi v Lublinu imenovali koncentracijsko taborišče ali pa židovsko taborišče, ker so bili, vsaj v začetku, tam zaprti predvsem Židje, pozneje pa so bili tam predstavniki najrazličnejših narodov, med njimi tudi Nemci — nasprotniki nacizma. Pozimi leta 1943—1944 je bilo tu pogubljenih veliko število jetnikov in med njimi, na moje veliko zgražanje, tudi veliko žensk in otrok. Število pobitih v tem taborišču je po mojem mnenju doseglo več stotisoč ljudi vseh narodnosti Evrope. Nesrečneži so bili pobiti tako, da so jih postrelili, deloma pa so bili usmrčeni s plinom. Često sem slišal, da so v tem taborišču uničevali zaporniki morali pred smrtjo opravljati najtežja dela, kar je presegalo njihove moči in to posebno zaradi slabe hrane in pretepanja. Z zgražanjem sem dognal, da so zapornike še pred smrtjo mučili in pretepali.

Letošnjo pomlad so izkopali nešteto trupel in jih sežgali v krematorijih, očitno z namenom, da zabrišejo sledove svojih zločinov, katere so izvrševali na Hitlerjevo povelje. Orjaške peči iz betona in železa so imele veliko zažgalno sposobnost. Smrad sežganih trupel smo često čutili v mesto, zato je bilo vsem jasno, kaj se dogaja v tem strašnem kraju.

Podatke o zločinih v tem kraju so mi posredovali tudi general Altmann, general Renner, major Gleiser, dr. Klaus, dr. Osor in major Hartman, ki je bil moj adjutant in katerega sem prosil, da naj poizve, kaj se dogaja v taborišču. On mi je dal popolne informacije. Tudi obvestila, ki sem jih dobil od drugod in neznan smrad po sežganih telesih, so potrdila moj sum, da se tu dogajajo veliki zločini nad stotisočimi nedolžnimi ljudmi. Nimam besed, da izrazim svojo grozo nad nezaslišanimi zločini in prepričan sem, da bi se vsak dostojen Nemec odrekel vlade, ki je ukazovala in organizirala take zločine in moritve milijonov ljudi. O tem, da je taborišče uničevala vodila Hitlerjeva vlada in celotni nacizem, pričča dejstvo, da je to taborišče obiskal zločinec Himmler, ki je bil v Lublinu poleti 1943.

Smatram za svojo dolžnost, da kot vojak in general in kot zadnji komandant operativnega poveljstva lublinskega okrožja pomagam odkriti vsa nezaslišana zločinstva, ki so se vršila v tem taborišču uničenja, prav tako pa tudi v drugih podobnih taboriščih. Pozivam vojake, ki so bili z menoj v Lublinu in pod mojim poveljstvom, da pričajo o teh zločinih, za katere vedo, da so se dogajali v lublinskem taborišču uničenja.

Cisto nekaj nasprotnega o nacističnih koncentracijskih taboriščih pa je trditev nekdanjega esesovca, da je prišel v taborišče Auschwitz kot nemški vojak v začetku leta 1944 in da je ostal tam do konca istega leta. O masovnih pomorih v taborišču, pravi, da je slišal šele po vojni. Tam ni videl plinskih celic in krematorijev in izživljanja esesovcev nad zaporniki. Ne more verjeti člankom v časopisih, radiu in televiziji in

drugje, ker je to zanj čista laž. Ko je prišel v Auschwitz, je res videl nad glavnim vhodom napis »Arbeit macht frei«, vendar pa mu je takoj padlo v oči nekaj drugega. Videl je številne internirance, ki so se svobodno sprehajali za ograjo, ki čez dan niti ni bila prepojena z elektriko, pa tudi na stražarskih stolpih so se stražarji pojavili šele zvečer. Kakšno nasprotje med tem pisnom in izjavo nemškega generala.

Tudi v Birkenauu je bil, kot pravi. To taborišče se mu ni dopadlo zaradi nesnage. V taborišču je pa opazil otroke, ki so se lepo igrali z žogo. Posebno se mu je vtisnilo v spomin, kako so bile zapornice lepo oblečene. Morale so sicer nositi zebasto obleko, kakor v vseh podobnih taboriščih, a njihovo perilo in nogavice so bile najboljše kvalitete. Lahko so uporabljale tudi šminke in drugo. Dalje omenja, kakšen je bil urnik v taborišču (no, naše žene in dekleta bi mu že povedale svoje): ob sedmih zjutraj vstajanje, umivanje in tuširanje, zajtrk, jutranji apel in nato ob osmih začetek dela. Od dvanajste do trinajste kosilo in počitek ter ob sedemnajsti uri zaključek dela. Nato ob devetnajsti uri večerja ter delitev paketov, če jih je kdo prejel od doma. Zapornikom, pravi dalje, so pustili vse, le določenih knjig, fotoaparatorov, radioaparatorov in podobnega ne (kdo bi le pošiljal to v taborišče smrti).

Nadalje se avtor brošure razburja nad napačno predstavitvijo koncentracijskega taborišča Sachsenhausen. Pravi, da razstava, ki so jo tam odprli, predvsem mladini prikazuje nemške nacistične kot morilce, kar pa po njegovem niso bili. Tu napada tudi nekega nemškega ministra, ki je ob otvoritvi te razstave bajno govoril neresnico o nacistih. Zameri mu, češ da morajo mladinci poslušati same laži o vlogi in dogodkih v koncentracijskih taboriščih med drugo svetovno vojno.

Ni res, pravi dalje ta nekdanji esesovec, da je imel vsak esesovec pravico pobijati zapornike. Morda se je res dogodil kakšen primer, a v takem primeru je storilec prišel pred vojno sodišče. Ne more razumeti ministra, ki je v Sachsenhausenu govoril vse najslabše o nacistični Nemčiji in o vojni sami. Trdi, da je vsak, ki to verjame, navadni lump. Avtor brošure govori tudi o zadnjem komandantu taborišča Auschwitz Rihardu Baurju. Tudi ta ni nič vedel o kakšnih plinskih celicah, še slišal ni zanje!!!

Baur je umrl v preiskovalnem zaporu leta 1962. Gotovo je ime tega zloglasnega komandanta omenjenega taborišča marsikomu znano.

V brošuri najdemo tudi trditev, da so po vojni sodili nemškim oficirjem, ki niso bili ničesar krivi. Storili so le svojo vojaško dolžnost. Pred sodišče pa niso prišli zavajniški vojaki in partizani. Avtor tudi zanika in pravi, da je laž, da so nacisti v koncentracijskih taboriščih pomorili do šest milijonov Židov. Trdi, da se število Židov ni zmanjšalo za več kot dvesto tisoč v času, ko je bil na oblasti Adolf Hitler. To pa, razumljivo, zaradi starosti in bolezni, ne pa zaradi pobijanja.

Nobenega glasu ni, pravi ob koncu ta nekdanji esesovec, o Francozih, Nemcih, Holandcih, Belgijcih, Ukrajincih, Norvežanih, Romunih, Dancih in drugih, ki so se v nemških vrstah borili proti boljševikom, da bi rešili Evropo pred komunizmom. Po drugi strani pa se danes vsak lump lahko hvali, da se je z raznimi sabotažami boril proti Nemčiji. Vse to in še mnogo več je napisano v brošuri Die Auschwitz-Lüge.

Navedene je le nekaj vsebine iz štiridesetih strani obsegaajoče brošure, ki ima gotovo določeno število bralcev v Nemčiji. Nekaj jih je, ki gotovo verjamejo tem lažem in potvorbam, morda jim resnični viri niso dostopni in jemljejo omenjeni tekst kot resnico. Še lažje pa verjamejo takemu pisanju tisti, ki imajo zafadi grozodejstev in zločinov težko vest, če seveda vest imajo.

Srečko Šorli

POSAMEZNA KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA

Več kot 30.000 zapornikov vseh narodnosti Evrope je 29. aprila 1945 zopet svobodno zadihalo v zloglasnem taborišču Dachau. Nepopisno je bilo veselje, ko so proti večeru tega dne zaslišali besedo »svoboda-svoboda«. Kaj je to pomenilo, lahko razume le tisti, ki je to sam doživljal. Številke so postale zopet ljudje. Napočil je veliki trenutek, ko so se ljudje objemali in poljubljali, tudi taki, ki se sploh niso poznali. Veselje je bilo nepopisno, saj so na ta dan čakali že dolga leta, tako tisti, ki so bili vsa leta v Dachau, kot tisti, ki so jih pripeljali iz drugih podružnic in taborišč, ki so jih nacisti evakuirali pred prihodom zavezniške vojske.

Ob osvoboditvi so zajeli osovražena raportfurerja Bötscheja in ga postavili na sramotilni oder. Na prsa so mu pripeli napis *Ich bin wider da* (jaz sem zopet tu), napis, kakršnega je on obešal na prsi na begu ujetim nesrečnikom preden jim je polomil kosti in jih poslal v krematorij. Prizna, da je mučil in pobil veliko število zapornikov in med njimi tudi skupino 92 visokih ruskih oficirjev.

Taborišče Dachau so zgradili nacisti že leta 1934 in začeli tja pošiljati svoje politične nasprotnike. Ko pa se je razplamtela druga svetovna vojna, se je taborišče širilo in napolnilo s pripadniki vseh narodnosti Evrope, tudi Jugoslovani. Skozi Dachau so šli naši rojaki v druga taborišča širom nacistične Nemčije, nekateri so ostali v njem ves čas, nekateri kar od leta 1941 pa do konca vojne. V taborišču jih je precej tudi umrlo.

Naši ljudje se še vedno z grozo spominjajo taborišča Mauthausen nad mestom z istim imenom, oddaljenem kakih 20 km od mesta Linz v Avstriji. V njem je bilo okoli 77 Slovencev in mnogi od teh se niso vrnili. Podhranjenost, težko delo, pretepanje, mučenje in nemogoče življenjske razmere so opravile svoje. To taborišče je imelo svoji podružnici tudi na Ljubljano na obeh straneh predora. Zapornike so zaposlili pri gradnji predora.

Taborišče je imelo 72 podružnic, med katerimi, po pripovedovanju nekaterih zapornikov, so bile najtežje Gusen I in Gusen II, omeniti pa moramo tudi Wiener graben – globoko brezno kamnoloma tik pod taboriščem. Tudi v tem taborišču je bilo precej Jeseničanov, med njimi tudi pokojni Niko Bernard, ki je mnogo storil pri reševanju človeških življenj. Težko je danes razumeti, ko imamo vsega dovolj, kaj je v teh težkih razmerah pomenil kosček kruha, kaj kos obleke skoraj nagemu človeku in kaj rešitev pred plinsko celico.

Po začetku druge svetovne vojne so vedno več ljudi obojega spola nacisti pošiljali v koncentracijska taborišča. Tako so leta 1939 zasnovali taborišče namenjeno ženskam – Rawensbrück, oddaljeno kakih 85 km od Berlina. Mnogo naših deklet in žena je spoznalo krutost, teror in strahote tega nacističnega taborišča. Med drugo svetovno vojno je šlo skozi to koncentracijsko taborišče okoli 2.600 žena in deklet naše narodnosti, mnoge tudi iz jeseniške občine. Kljub vsem tegobam in grobostim, stradežu in napornemu delu so bile naše žene tesno povezane med seboj in niso klonile. Prepričane so bile v zlom nacistične Nemčije in v končno zmago pravice. Tako je le prišel čas, ko so se proti koncu aprila 1945 približale taborišču ruske izvidnice. Še pred tem so nacisti odpeljali vse tiste, ki so še lahko hodile, drugam, vendar so med potjo vse, ki niso bile več zmožne hoje, esesovci postrelili. Rawensbrück s svojimi 42 podružnicami je bil velik madež nacistične Nemčije, saj so tu poleg žensk pogubljali celo otroke.

Že leta 1939 so nacisti osnovali veliko taborišče Buchenwald, kjer je do osvoboditve izgubilo življenja okoli 56.000 ljudi, pripadnikov vseh narodnosti Evrope. Oslabeli so od težkega dela, slabe prehrane, pretepanja in vsakodnevnega mučenja. Tu so nacisti ustrelili tudi znanega nemškega borca za delavske pravice Ernsta Thälmann, češ da je hotel pobegniti. Prvi Slovenec v tem taborišču je bil koroški rojak Šime Martinjak. V letu 1941 so prišli že prvi Slovenci in med njimi tudi Slavko Sarašević z Jesenic. Njegovo ženo pa poslali v Auschwitz, kjer je kmalu umrla. Oktobra 1943 so Nemci pripeljali sem okoli 5000 Slovencev iz taborišča Flossenbürg, kamor so jih zadnje dni septembra prepeljali iz taborišča Renici v Italiji. Po podatkih, ki so nam na razpolago, je šlo skozi to taborišče okoli 3.800 Jugoslovancev, med temi kar precej Slovencev. Mnogi se niso več vrnili domov. To taborišče je posebno dobro znano po tem, da so se zaporniki že zelo zgodaj povezovali med seboj in da so se proti koncu vojne z orožjem, ki so ga dolgo zbirali in skrivali, sami osvobodili, seveda ne brez žrtev. Tudi v tem taborišču so Slovenci odigrali pomembno vlogo, tako v skrbi za tovarne, ki so bili določeni za transporte, kakor tudi glede obleke in dodatne hrane, oziroma kosčka kruha, ki je tako veliko pomenil. V tem taborišču in 133 njegovih podružnicah je bilo registriranih 238.000 zapornikov; 56.000 jih ni dočakalo svobode.

Tudi koncentracijsko taborišče Flossenbürg so nacisti začeli graditi že leta 1938, in sicer takrat za približno 1.600 zapornikov. Kasneje pa so ga razširili za 6.000 zapornikov, ob koncu vojne pa je bilo v njem okoli 20.000 zapornikov, ker so jih sem vodili iz taborišč, katerim so se bližale zavezniške vojske. Taborišče je bilo blizu češke meje na Zgornje Bavarskem in je imelo 85 podružnic, precej na Češkem; 70 za moške zapornike in 15 za ženske. Koliko ljudi je šlo skozi to taborišče, se ne da ugotoviti, ker vse do jeseni 1943 niso dajali novim zapornikom tekočih števil, ampak številke pobitih in umrlih. Tako se številka ni dvignila nad 6.000. Šele s prihodom 700 naših rojakov, ki so jih privedli

prek Dachaua iz taborišča Renici v Italiji, so začele številke naraščati nad 6.000. Tako je dobil Franc Koman iz Ljubljane številko 6666. Nekateri pa, ki smo prišli v začetku oktobra iz taborišča Dachau, smo dobili še stare številke, tako Janez Makovec iz Rateč št. 1662; jaz pa 889. Po pripovedovanju nekega starejšega kapoja sem bil jaz že tretji ali celo četrti, ki je imel to številko, ker sta dva ali trije s to številko že pred tem umrli. Menda je bil prvi Slovenec v tem taborišču Stane Škapin z Jesenic, ki je bil nato premeščen drugam.

Oto Hofman omenja v svojih spominih, da so bili v tem taborišču tudi francoski predsednik Leon Blum in minister Daladier, belgijski kralj Leopold in avstrijski predsednik Schuschnigg. Vemo tudi, da so proti koncu vojne v to taborišče pripeljali funkcionarje zadnje madžarske vlade. Tu so tudi ob koncu vojne ustrelili nemškega admirala Canarisa in več drugih visokih nemških oficirjev. Tudi v tem taborišču je bilo večje število Slovencev, ki so na splošno uživali dober ugled pri pripadnikih drugih narodnosti. Vsi so bili zavedni in poštene ter prepričani v zmago naše pravične borbe za svobodo. Tudi v tem taborišču je izgubilo življenja mnogo ljudi raznih narodnosti. 73.696 jih je bilo upeljenih v krematorij in kasneje na grmadah in od teh kar 1.750 Jugoslovancev.

Auschwitz (Oswiecim) na Poljskem je bilo najbolj krvavo taborišče, v katerem je bilo pokončanih na milijone ljudi in to največ Židov. To taborišče so začeli graditi v začetku leta 1940 in je kasneje imelo kar 78 podružnic. Kapoiji in drugi nemški kriminalci in seveda podivjani esesovci so se tu izživljali nad nemočnimi ljudmi. Mnogo, mnogo je bilo napisanega o dogajanjih v tem kraju, a še premalo. Nikdar ne bo ugotovljeno, koliko ljudi je šlo v smrt skozi plinske celice in koliko so jih kar pobili. Tudi nekaj naših rojakov je spoznalo to taborišče in vse grozote, ki so se tu dogajale in tudi od tu se jih nekaj ni vrnilo domov.

Nič boljši življenjski pogoji niso bili v ostalih koncentracijskih taboriščih. Omenili smo jih le šest, in sicer take, ki so najbolj znana in v katerih je bilo največ naših rojakov in so imala največje podružnice v Nemčiji in ostalih okupiranih deželah.

Številke umorjenih v nacističnih koncentracijskih taboriščih gredo v milijone, pravi avtor knjižice pod naslovom *Die Verbrecher Wafen SS Karl Sauer*. Med



Transport Židov v koncentracijsko taborišče Auschwitz

drugim tudi navaja, da tisočev in stotisočev zapornikov po prihodu v Auschwitz niso niti registrirali, ampak so jih takoj poslali v plinske peči. Nikdar se ne bo dalo natančno ugotoviti števila žrtev tega taborišča, pravi Karl Sauer, sodijo pa, da jih je bilo dva do štiri milijone in to največ Židov.

V omenjeni knjižici omenja avtor naslednje žrtve:

	mrtvih
Auschwitz/Poljska	2.000.000 do 4.000.000
Birkenau	1.715.000
Majdanek na Poljskem	1.500.000
Bergen-Belsen	50.344
Mauthausen	122.767

Neugamme	55.000
Sachsenhausen	100.167
Buchenwald	56.545
Rawensbrück (ženske)	92.000
Dachau	45.000
Flossenbürg	73.696
Stutthof	85.000

Tu seveda niso našeta vsa taborišča, ki jih ni bilo malo. Če bi zajeli vsa, bi se seveda številke še močno dvignile. Nikdar več vojne, nikdar več nacizma in fašizma lahko preberemo na napisih, kadar obiskujemo ob obletnicah nekdanja taborišča v Nemčiji in drugod.

Srečko Šorli

DA, DA, VSE TO JE GROZA IN PRETRESLJIVA RESNICA

Mnogi med nami menijo, da smo že dovolj napisali o grozotah koncentracijskih taborišč in krvolokih nacistične Nemčije v drugi svetovni vojni. Toda uničevanje internirancev v teh taboriščih je bilo tako masovno in strašno, da se ne bi smelo pozabiti. Dogodki v Zvezni republiki Nemčiji opozarjajo, da se nacistična miselnost krepi, da je zločinska ideja nacizma še vedno živa. Se vedno so namreč živi številni aktivni pripadniki in sodelavci nacizma, ki smelo trdijo, da so vse obtožbe še živih internirancev za grozodejstva, ki so jih preživeli v njihovih koncentracijskih taboriščih, nesramna laž in natolcevanje ter blatenje nacizma. S to miselnostjo skušajo zastrupljati tudi nemško mladino. Seveda ta v veliki večini to odklanja in zahteva o delu nacistične Nemčije čiste račune. Toda presenečenja so vedno mogoča. Zato budnosti ni nikoli preveč.

Tudi v sosednji Avstriji so še elementi, ki stalno rovarijo proti koroškim Slovincem in ki še s ponosom nosijo Hitlerjeva

odlikovanja. Zato nikoli ne bi smeli pozabiti grozot, ki so jih ljudje preživljali v koncentracijskih taboriščih. Še prav posebno bi vas radi spomnili na trpljenje v znanem koncentracijskem taborišču Mauthausen in njegovi podružnici Gusen v bližini Linza v Avstriji.

Ponatiskujemo pripoved interniranca tega taborišča Radoslava Tomažiča, ki jo je v knjižici že leta 1945 izdal slovenski knjižni zavod OF.

V tem zloglasnem in uničevalnem taborišču je bilo tudi 76 internirancev iz jeseniške občine. Zaradi lakote in mučenja jih je umrlo 36, to je kar polovica. Pri tem ni všteti 50 zapornikov, ki so jih pripeljali iz begunjskih zaporov in jih 49 postrelili takoj po prihodu v taborišče kot povračilni ukrep za ustreljenega jeseniškega župana, zagrizenega nacističnega Karla Luckmana, ki so ga zaradi izdajstev in zločinskega delovanja likvidirali partizani.

Vsa povojna leta si nekateri krogi v Zahodni Nemčiji prizadevajo, da bi šla v pozabo zločinska preteklost nacizma. Na delu so sile, ki povečujejo Hitlerja in nacizem, ljudje, ki bi radi snovali nove organizacije neonacizma in ki najdejo oporo tudi v nekaterih krogih nemške vojske.

O vsem tem lahko beremo v knjižici pod naslovom Die Verbrechen der Waffen SS. Avtor knjižice je Karl Sauer in je bila natisnjena v Frankfurtu ob Meini.

»Na zločine tudi po tolikih letih ne moremo in tudi ne smemo pozabiti, to je še vedno aktualna tema, ki ne sme nikdar priti v pozabo, čeprav bi nekateri to temno preteklost radi prikrili,« pravi uvodoma avtor knjižice. Z začudenjem ugotavlja, da so v Zahodni Nemčiji še vedno ljudje, med njimi tudi mladi, ki podpirajo širjenje neonacistične miselnosti in da nekateri krogi niti ne ovirajo raznih zborovanj nekdanjih pripadnikov SS in drugih podobnih združenj. Tako pravi, da je bilo samo v enem letu kar šestnajst zborovanj, ali kakor oni temu pravijo tradicionalnih srečanj. Mnogi so v Zahodni Nemčiji zainteresirani, da bi bili vsi zločini nacizma pozabljeni. Toda mladina naj bi že v šoli zvedela, kaj je bil v bistvu nacizem in kaj njegova elita SS. Mladina naj pomaga, da do tega nikoli več ne pride. Dalje pravi avtor: »So še vedno kontakti med oboroženo silo Nemčije in tako imenovano neonacistično organizacijo HIAG. Oficirji nemške armade so večkrat gostje pri HIAG, srečujejo in sestajajo se z njimi in so prijatelji s starimi pripadniki Waffen SS.«

V knjižici najdemo obširne podatke o nacističnih zločinih širom Evrope, tako tudi imena glavnih zločincev SS, kako se je snovala nacistična stranka, kako so se snovali razni polvojaški oddelki stranke in eses oddelki. Kako je začel nacizem preganjati svoje politične nasprotnike, najprej seveda komuniste, nato pripadnike drugih strank in seveda tudi Žide, jih zapiral in ubijal. V sami Nemčiji je bilo že do začetka druge svetovne vojne aretiranih okoli 225.000 ljudi, od katerih je bilo obsojenih na smrt 16.560, ostali pa so bili po večini v zaporih in koncentracijskih taboriščih.

V nadaljevanju zasledimo dokumentarno gradivo o zločinih nacistov v raznih državah Evrope, posebno še v Rusiji, na Poljskem, na Češkem, v Franciji, Belgiji, Italiji in tudi v Jugoslaviji. Govori o milijonih Židov, ki so bili pobiti že pri aretacijah in nato v koncentracijskih taboriščih. Tu najdemo podatke o gnusnih zločinih, ko so podivjani esesovci in nacisti, ki so se smatrali za nadljudi, pomorili milijone ljudi, povsem nedolžne, ne glede na starost, tudi otroke in celo dojenčke.

Omenjenih je tudi več zločinov v Jugoslaviji, tako govori o 200.000 Srbih, ki so bili v tako imenovani neodvisni Hrvatski državi pobiti v imenu križa, simbola ustašev. Govori o SS diviziji Prinz Eugen in drugih, ki so pobijali nedolžne ljudi po raznih krajih Hrvatske, Bosne, Črne gore, Hercegovine, Slovenije in drugod. Omenja tudi, kako so SS oddelki 9. junija 1944 v okolici Trsta zajeli dva partizana. Z bajoneti so jima iztaknili oči in nato z ironijo spraševali, če vidita tovariša Tita. Dejanje, kakršnega zmora le podivjan človek.

Omenja tudi imena nekaterih visokih SS oficirjev, ki so v letih 1943/1944 poveljevali v raznih krajih zasedenih držav. Tako govori tudi poimensko o SS oficirjih, ki so poveljevali v raznih krajih Jugoslavije in ki so bili odgovorni za velike zločine storjene našim narodom. Vprašuje se, zakaj so bili nekateri morilci, katerim so bili dokazani veliki zločini, obsojeni in nato pomiloščeni. Nekatere tudi poimensko navaja. Poimensko navaja tudi komandante vseh koncentracijskih taborišč, ki imajo na vesti toliko zločinov in se čudi, da se še najdejo ljudje v Zahodni Nemčiji, ki imajo pogum, da

ZATEMNILI BI RADI ZLOČINSKO PRETEKLOST



Množični grobovi v koncentracijskem taborišču Bergen-Belsen

(Nadaljevanje na 6. strani)

izdajajo knjige in brošure, v katerih mrgoli laži. Tako omenja tudi knjižico z naslovom Auschwitz — die Lüge, v kateri avtor z imenom Cristopers, nekdanji nacist in esesovec, ugotavlja in laže, da ni bilo v nacistični Nemčiji in v drugih po Nemcih zasedenih državah nobenih plinskih celic,

v katerih naj bi uničevali človeška življenja.

»Le preveč je pri nas še ljudi, ki bi radi vse zločine esesovcev zagrnil v temo, preveč jih je, ki bi radi zatemnili to grozno preteklost. Še bolj boleče je to, da bi radi rehabilitirali nürnberski vojni proces, ki je obsodil vso zločinsko dejavnost nacizma,« pravi avtor Karl Sauer.

Srečko Šorli

»MRTVI NE GOVORILJO IN SE NE MOREJO BRANITI«

Ob 35-letnici osvoboditve se radi spominjamo tovarišev, s katerimi smo preživljali težke čase v drugi svetovni vojni, pa naj je bilo doma, v partizanih, zaporih, koncentracijskih taboriščih ali pa v izgnanstvu, ljudi, ki so bili povezani v borbi proti okupatorju. Ni mogoče pozabiti tistih, ki so bili zvesti in predani narodnoosvobodilnemu gibanju in niso nikdar pomišljali, ko je bilo treba izvesti razne odgovorne naloge.

Kadar nanese, na primer, pogovor na pokojnika Nika Bernarda, se večkrat, čeprav je preteklo od tedaj že 37 let, spomnim dogodkov iz leta 1943, ko so me po aretaciji na jeseniškem gestapu zasliševali in sem nehote obremenjeval Nika Bernarda in tako še dopolnil kup obtožb, ki jih je imel gestapo na račun Nika. Nehote, pravim, sem obremenjeval Nika, ker sem se na zaslišanju spomnil besed ruskega pisatelja, da mrtvi ne govorijo.

Vrnimo se na dogodke v letu 1943, ko je neko popoldne v začetku avgusta stopil v sobo št. 11 v gestapovski kaznilnici v Begunjah Niko Bernard. Soba je bila prenapolnjena, saj so le nekaj dni pred tem pripeljali v Begunje 93 borcev NOV, ki so jih Nemci zajeli v znani žirovski hajki. Niko me je takoj opazil in prisrčno sva si stisnila roki, saj se nisva videla že od sredine marca, ko so ga gestapovci v Železarni aretirali. Tesno sva bila povezana že od jeseni 1941, ko se je vrnil iz Ljubljane na Jesenice in se zopet zaposlil v Železarni. Stanoval je v veliki Kobalovi hiši (na sedanji cesti Viktorja Kejžarja) in kmalu je povezal z OF domala vse prebivalce v tej hiši. Največkrat smo se sestajali v stanovanju Vere Jelinič.

Štirje meseci nam danes bolj malo pomenijo, med vojno pa so bili štirje meseci

za nekatere ljudi zelo dolgi. Mislim predvsem na tovariše in tovarišice, ki so jih podivjani gestapovci zaradi sodelovanja z OF aretirali in mučili in so v begunjskih zaporih čakali z dneva v dan, od jutra do večera, kaj bo z njimi in kakšno usodo so jim namenili nacistični krvniki. Čakali so, kdaj se bodo odprla vrata in kdaj se bo pojavil gestapovec z listkom v roki in bo pozival tovariše, ki jim je namenjeno koncentracijsko taborišče, ali tiste, ki pojdejo naslednje jutro na morišče. To čakanje in negotovost sta razjedala živce in zaradi tega so bili dnevi, tedni in meseci tako dolgi, ne da bi pri tem omenjali tudi skrb za družino, svoje, ki so ostali doma ali pa so bili izseljeni.

Prve Nikolove besede ob srečanju v sobi št. 11 so bile: »Saj vendar ne misliš, da sem kaj povedal gestapovcem o tebi.« »Ne,« sem mu odvrnil, »ovadil me je pobegli borec Višinski, tako kakor tebe in mnoge druge tovariše, za katere je vedel, da sodelujejo proti nacistom. Opravičiti pa se ti moram, ker sem tebe na gestapu obremenjeval v prepričanju, da nisi več med živimi in sem tako odvrnil nevarnost od družine Bizjak-Pristov.«

Da bi lažje razumeli potek teh dogodkov, se moramo ponovno vrniti v drugo polovico marca 1943, ko je bila po izdaji pobeglega borca izpod Stola odkrita mreža osvobodilnega gibanja na Jesenicah in tudi v okolici in so gestapovci polovili menda 46 članov tega gibanja. Nekaterim se je posrečilo pravočasno pobegniti in se pridružiti našim borcem v gozdovih. Nekaj dni pred mojo aretacijo mi je nekdo zaupno povedal, da je Niko v begunjskih zaporih. Kako mi je bilo takrat hudo, je težko povedati, saj sva bila pred aretacijo tako tesno pove-

zana in se pogovarjala o tem, da je bil januarja istega leta sprejet v partijo, kar mu je zelo veliko pomenilo. Ko me je gestapovec Druschke zasliševal, je hotel predvsem vedeti, kdo me je spravil v stik z bratom Franjom-Sočanom, ki je prišel v jeseni 1942 na Gorenjsko, v Cankarjevo četo pod Stolom. Brat Franjo je stopil v NOV v januarju 1942 in je bil nekaj časa nekje nad Vrhniko, potem v okolici Krima, nakar je bil na lastno prošnjo poslan na Gorenjsko. Druschke je hotel predvsem vedeti, kje se je po prihodu pod Stol preoblekel, ker da je prišel pod Stol v slabi obleki in razpadlih čevljih. Vedel je, da je kmalu po prihodu odšel in da ga dva dni ni bilo nazaj, vrnil pa se je dobro oblečen in obut. Pobegli borec je gestapovcem povedal, da sva se z bratom večkrat sestajala, in da je bil nekajkrat tudi on zraven. Sicer pa gestapovci niso skoraj ničesar vedeli o mojem sodelovanju z Nikom in z drugimi aretiranimi. Marsikaj o moji povezavi z bratom je hotel Druschke vedeti in nehote so mi prišle takrat na misel besede »mrtvi ne govorijo«. Gestapovcu sem dejal, da je vse to opravil Niko Bernard. »Že zopet Bernard,« je zarežal gestapovec, »no, on je že dobil svoje.« Takrat sem bil še bolj prepričan, da ubogega Nika res ni več med živimi. Ta, ki mi je pred mojo aretacijo pravil, da je Niko podlegel mučenju v zaporu, je bil v zmoti, ker takrat so ubili, oziroma do smrti mučili aktivista Janeza Smita, ki je bil prav tako izdan.

Ko so me 8. aprila 1943 pripeljali z jeseniškega gestapa v zapore v Begunjah, sem še isti dan zvedel, da Niko živi in da je v bolniški sobi ves pretepen, saj je bil več dni v bunkerju, menda kar tri tedne, kjer je doživel vse, kar si more izmisлити nacistični zločinec. Vse mesece sem se bal, da me bodo soočili z Nikom in mi nato dokazali, da sem jih nalagal, oziroma prevaral, vendar se je vse dobro izteklo. Niko mi je pravil, da je prišel k njemu v bunker gestapovec Cvick in da je hotel vedeti, kako me je spravil v stik z mojim bratom pod Stolom in tudi kam je spravljal stvari, katere sem mu dajal. Niko je gestapovcu dejal, da mi je naročil, da naj grem na staro mesto in ta stvar je bila nekako končana, ker zadeve niso več raziskovali. Z Nikom sva bila potem še kakih deset dni skupaj, nakar sem bil poslan 17. avgusta v Dachau in po nekaj tednih od tam v koncentracijsko taborišče Flossenbürg, Niko pa je bil poslan novembra istega leta v Mauthausen. Tu se je izkazal kot izredno pogumen, požrtvovalen in delaven član gibanja za pomoč najbolj potrebnim rojakom in drugim v taborišču. Nered je govoril, kaj vse je pretrpel, toda to dobro vedo tisti, ki so bili z njim.

Srečko Šorli

»KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE NI SANATORIJ, TU STA SAMO DVE POTI, DELO ALI KREMATORIJ«

Tako je dejal neki kapo v koncentracijskem taborišču Flossenbürg našemu rojaku. Srednje poti ni, je še dodal, dokler lahko delaš, dobiš svoj obrok hrane, če pa opešaš, greš pač tja, od koder ni vrnitve.

Ko se danes po tolikih letih spominjamo dogodkov v koncentracijskih taboriščih, vse to komaj lahko še razumemo in verjamemo, da se je vse to res dogajalo v srcu kulturne Evrope. Komaj verjamemo, da so bili med nemškim narodom lahko tako podivjani ljudje, čeprav smo vse to sami doživljali.

Primer Franza Ziereisa, ki je po vojni dejal: »Res je, da sem pobil okoli 4.000 ljudi, a se me kljub temu ne more klicati na odgovornost, ker sem to delal po nalogu iz Berlina.«

Ni lahko danes ugotavljati vseh grozot zaporov in koncentracijskih taborišč, gotovo pa madeža več milijonov žrtev teh tabo-

rišč nikdar ne bo mogoče zbrisati z nemškega naroda, čeprav je bilo tudi med njimi dovolj takih, ki nasilja niso odobravali in se proti njemu borili.

Krivico bi delali, če bi obsojali ves nemški narod, ki je v času druge svetovne vojne povzročil človeštvu toliko gorja. Tudi v koncentracijskih taboriščih in zaporih smo srečevali Nemce, ki so bili ljudje. To so bili predvsem razni kapo, starešine blokov in drugi, ki so le skušali pomagati zapornikom. Bili so sicer redki, posebno še med tako imenovanimi zelenci, to je velikimi kriminalci, a vendar smo tudi med njimi našli take, ki jih nacizem še ni popolnoma podivjal. Znano je namreč, da so imeli vso notranjo upravo v nekaterih taboriščih politični kaznjenci, v drugih pa kriminalci nemške narodnosti. To so bili zaporniki, obsojeni že pred vojno na dolgotrajne ali dosmrtno zaporne kazni, v času

vojne pa so jih premestili v taborišča, kjer so pač z nekaterimi izjemami služili esesovcem.

Žrtev pa bi bilo v koncentracijskih taboriščih še mnogo več, če ne bi bilo med zaporniki toliko tovarištva in pomoči, ne glede na narodnost. Skušali so drug drugemu pomagati, če drugače ne, vsaj z bodrilno besedo, ki je tu še kako veliko pomenila.

Pokojni Niko Bernard, ki je sam preživel težke čase v koncentracijskem taborišču Mauthausen in je tam organiziral samopomoč, pravi: »Težko bi danes marsikdo razumel takratno življenje, ki je tako malo pomenilo in težko, kaj je pomenil kosček kruha tistemu, ki je bil že zapisan smrti. V tej akciji sta morala prevladovati poštenost in doslednost. Mnogim tovarišem, v katerih je bilo življenje le še za dan ali dva, ni kosček kruha nič več pomenil.

Pomagati smo morali tistim, za katere smo vsaj slutili, da bodo vzdržali. Če se spominim nazaj, je bilo kljub humanosti, kakršno danes redkokdo priznava, grozno. Še danes se spominjam nekega Žida, ki mi je ponujal zlatnik za kos kruha. Vedel sem dobro, da ga je potreben, vedel sem pa tudi, da ne bo več dolgo živel, ker ga bodo ubili. Nisem mu ga upal dati, ker sem mislil na naše ljudi, za katere smo se trudili, da bi vzdržali. Danes često premišljuje o teh stvareh, a se preprosto ne dajo opisati tako, da bi jih današnja generacija lahko razumela. Te stvari lahko razumejo le tisti,

ki so jih sami doživljali, pa še določena stopnja inteligence in razumevanja je potrebna. Kako naj kdo razume, da si sam lačen in sestradan, vendar kljub temu hraniš kosček kruha za tistega, ki je še slabši od tebe. Še danes ne vem, kje sem jemal to moč in tako seveda tudi drugi tovariši, s katerimi sem sodeloval v tej samopomoči, tako tudi Odar in Gregori.

Drug problem je bilo reševanje naših ljudi iz transportov smrti. Koliko je bilo tu grozot in tveganja lastnega življenja. To lahko razume le tisti, ki je pri tem sodeloval ali tisti, ki je to sam doživeljal.

Srečko Šorli

ZLOČINI PRED ZLOMOM NACISTIČNE NEMČIJE

Čeprav je bila nacistična Nemčija že tik pred porazom, je nacistični vojni stroj še vedno uničeval številna človeška življenja. Pobijal je do zadnjega, onemogle in izstradane internirance in druge, katere je selil pri umiku pred prihodom zavezniške vojske iz taborišča v taborišča. Desettisoči in stotoči so bili na poti smrti (Nemci pravijo tem pohodom Todesmarsch) in močno oboženi spremljevalci so brez usmiljenja pobijali vse, ki so na tej poti omagali. Še huje kot moški so na teh pohodih smrti trpele ženske.

V začetku aprila 1945, torej proti koncu vojne, so nacisti pripeljali v taborišče Flossenbürg, taborišče, ki je štel 70 podružnic za moške in 15 podružnic za ženske, kakih 1.000 žensk skoraj popolnoma onemoglih, saj so bile več dni na poti. Namestili so jih v slabo barako, ki so jo do tedaj uporabljali kamnoseki, ki so obdelovali težke skalne gmote iz bližnjega kamnoloma, ki je bil tik za taboriščem in prav tako zavarovan z visoko žično ograjo, napojeno z električnim tokom in obdano s stražnimi stolpi. Človek, ki je prišel v bližino teh revnih žensk, oropanih vsega človeškega dostojanstva, nam jih opisuje takole:

»Bližamo se vratom, kjer stoji ob vsaki strani esesovec. Mig z roko pomeni, da lahko zapeljemo voziček s kotli na dvorišče k baraki, pred katero je kolona kakih 20 revnih postav v zebrih oblekah. Če ne bi bilo enakomernega klopotanja s coklami, bi jih lahko imeli za prikazni. Uniformirane stražarke pa nas postavijo v resničnost.

Ena od njih udarja pri korakanju z bičem ob svoje krilo. Nekatere od teh prikazni imajo pokrito glavo z malo rutico, iz nenavadno velikih udratih oči pa jim veje praznota. Naglavna ruta je edino znamenje, da so te kaznjenske ženske. Pri tistih, ki so brez rute, se vidi gola ostrizena lobanja kot pri moških. Slabo oblečene postavbe se komaj razločujejo od moških.

Prvič vidim tu bedne internirance in dobro rejene paznice, kakšno veliko nasprotje. Voziček potiskamo proti vratom in ko se ta odprejo na stečaj, zagledamo žalostno sliko, katere ne bo nikdar mogoče pozabiti. Veliko število drgetajočih teles v slabih in strganih oblekah. Vsa tla, ki so seveda brez poda in blatna, so pokrita s telesi, ki imajo na golo ostrizene glave. Upadli obrazi nam štrlijo nasproti, obrazi na katerih je opaziti le nosove in globoke udrte oči. A te oči so bile prav to, kar nas je najbolj presunilo in od katerih nismo mogli odvrti pogleda. Na prvi pogled ne moremo razločiti ali so to mlajše ali stareje ženske, ker imajo vse upadle in ugašajoče poglede.

V nekem kotu odložimo kotle in obstanemu za kratek čas. Končno lahko razločimo posamezne osebe v tej nemočni človeški gmoti. V tesnem prostoru so ležale ali sedele stisnjene druga ob drugi na goli zemlji in težko dihale. Stotine med njimi ležijo in umirajo brez vsake pomoči. Nemogoče je, da bi še vstale in šle na potrebo. Med raztrganimi cunjami vidimo izsušene prsi in krpe komaj zadoščajo, da pokrijejo ženskost. Še bolj se zavedamo

krutosti, ko pogledamo v sredino barake, kjer se tla znižujejo. Tu ležijo brezmočna trupla, brez zavesti, umirajoče ženske, dekleta in matere. Tu so gola telesa, umazana od lastne nesnage, nesnage barake in okolja. Nemogoče je to dojeti in še manj razumeti. Morda je, se sprašujemo, med temi ženskami naša sorodnica, sestra, žena ali mati, kdo naj to ve. Tu ne veljajo nikakršne človeške norme, ničesar posameznik, samo še obsojba umirajočih žensk, katerim nihče ne more pomagati. Obsojene so za vedno. Stisnjene na kup čakajo smrt. Kdo naj ima še ime, kdo naj koga spozna in komu kdo še lahko pomaga, se sprašujemo.

Pretreseni od groznega doživetja zapuščamo barako smrti. Za nami gredo pogledi ugaslih oči, ki obtožujejo. Nikdar ne bom pozabil tisočeri, ki so čakale le še smrti, ki jim je bila že tako blizu. Vračamo se nazaj v naše, tisočkrat prekleto taborišče, ki je tik za bregom. Tu se dvigajo oblaki proti nebu in vemo, da je to dim iz krematorija, ki neprestano požira človeška telesa in vemo da bo upepelil tudi te naše znanke, ki smo jih pravkar videli. Veliko groznega smo že videli in prestali v nacističnih koncentracijskih taboriščih, toda ta dogodek je bil najbolj pretresljiv. Umirajoče oči nam sledijo.

V taborišču se ne sprašujemo več o tem, kaj smo ta dan doživeli. Zaprli smo to v svoja srca. Slišimo zopet o velikih porazih nemške vojske in tudi to, da se Rusi že bližajo Berlinu. Naša obveščevalna služba dobro deluje, a tudi iz nekaterih časopisov, katere skrivaj prinašajo nekateri civilni mojstri v taborišče, dovolj zvemo. Sicer pa nas najbolj o tem prepričuje šušljanje, da bo taborišče evakuirano. Kdaj, kako, kam? Stotine je vprašanj, ki ostanejo brez odgovora. Navdajata nam tesnoba in strah, da bomo morali umreti, ko se bliža konec vojne. Širila se je namreč vest, da nas zavezniki ne smejo dobiti živih. Vse naj bi nacisti prej pobili. Kaj kmalu pa preženemo te temne misli. Ne mi nečemo umreti, hočemo preživeti in v lastnimi očmi videti poraz naših krvnikov. Samo ta dan bi radi doživeli, ko bomo zamenjali vloge in napravili krvnike za zapornike v zebrih oblekah, z na golo ostrizeno glavo in se maščevali za zločine, storjene milijonom nedolžnih ljudi vseh narodnosti Evrope in ne nazadnje tudi nad ubogimi ženskami, ki smo jih videli umirati v tem zloglasnem taborišču, kjer je pustilo svoja življenja 73.696 ljudi, med temi tudi uboge ženske iz kamnoseške barake.

Zapisal Srečko Šorli

KRUTA USODA UKRADENIH OTROK IN OTROK »VIŠJE RASE«

Čas nezadržno beži in z njim bledijo težki trenutki v življenju, toda ostali so grenki spomini na vojne grozote, ki ne morejo in ne smejo zbledeti.

Naj ob 35-letnici osvoboditve nemških taborišč osvetlim kruto usodo najmlajših taboriščnikov – otrok naših borcev in ustrujenih talcev. Ti otroci so bili nasilno odvzeti materam, ki so jih odpeljali v razna taborišča smrti. Ti otroci ne bodo nikdar pozabili dolgih let, preživelih pod terorjem taboriščnega vodja, ki jim je z bičem in klobutami vbijal v glavo svojo fašistično disciplino.

Nikdar ne bodo pozabili vlažnih, pustih, z mahom poraščenih zidov starega gradu v Saldenburgu, ne mrkih samostanskih celic v Neustiftu in ne gradu Kastel in Seligeporten, kot ne vseh ostalih otroških taborišč na Zgornjem Bavarskem, kjer naj bi pozabili svojo govorico in svojo domovino.

Kadarkoli se je oglasila iz otroških ust slovenska beseda, je bila s surovimi udarci utišana. Pozabili ne bodo domov Lebens-

borna, kjer naj bi naše najmlajše prevzgojili v poslušne janičarje, v katerih naj bi zamrl vsak čut za pravičnost in humanost. To so resnice polne tragičnosti tisočeri slovenskih otrok, ki jih je na usodni poti v tujino spremljala smrt očetov in sorodnikov. Nikdar ne bo dovolj opisano trpljenje teh otrok in partizanskih mater in žena ustrujenih talcev, ki so jih večino prav tako obsodili na smrt. Poveljstva kazenskih taborišč so imela posebno nalogo, da matere teh odvzetih otrok čimprej uničijo, da bi tako ostalo povsem zabrisano slovensko poreklo teh otrok, določenih za podmladek nemškega naroda.

Izredno zanimiva je ugotovitev, da so vse otroke iz Spodnje Štajerske in Gorenjske rasno cenili, češ, da imajo ti otroci take lastnosti in sposobnosti, da bi se mogla z njimi okoristiti njihova rasa. Nedvomno so nacisti občudovali pogum in srčnost slovenskih ljudi, ki so se junaško borili v gozdovih, ali bili aktivisti in sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja, čeprav so jih po časopisih in apelih

obmetavali z najgršimi izrazi. Vsi ti ljudje so bili zanje banditi in izmeček človeške družbe – toda njihovo kri, njihove otroke so si hoteli pridobiti na tako nečloveški način, jih prevzgojiti in se z njimi tudi okoristiti. To pomeni, da so svoje politične nasprotnike cenili, kajti pri nas so prvič v vojni naleteli na splošni ljudski odpor in na revolucionarno ljudsko gibanje. Kljub najstrašnejšemu zatiranju in uničevanju je naše ljudstvo ostalo zvesto ciljem Komunistične partije Jugoslavije in Osvobodilne fronte slovenskega naroda in v neenakopravnem boju zmagalo.

V septembru leta 1941 je bil izdelan osnutek Hitlerjevega ukaza o priključitvi okupirane Spodnje Štajerske, Gorenjske in del Koroške k nemškemu rajhu. Da do te priključitve ni nikoli prišlo je vzrok v vseljuskem odporu in narodnoosvobodilni borbi. Pomemben razlog za to so tudi preseljene družine partizanov in ustrujenih talcev, ki so v najtežji borbi našega

(Nadaljevanje na 8. strani)

naroda nudile sovražniku tolikšen odpor in največ žrtvovale doma in v taboriščih smrti. Po vseh partizanskih akcijah se je pri nas in na Spodnjem Štajerskem stopnjevalo nasilje in streljanje talcev. Do vrhunca je prišlo julija in avgusta leta 1942. Zaradi odpora in masovnega odhajanja mož v gozdove so v tem času v okolici Celja aretirali več tisoč ljudi.

Na Himlerjev ukaz z dne 25. junija 1942 so se morali vsi otroci brez očetov, somišljenikov NOB in otroci borcev odvzeti materam in to vse do 18. leta starosti. Vse te otroke so morali rasno pregledati, nato pa so jih takoj odposlali v otroška taborišča, najmlajše do treh let starosti pa v domove Lebensborna.

Prve dni avgusta 1942 je vodja SS Müller iz Celja zaprosil v Salzburgu za rasnega preiskovalca. Brzjavni odgovor se je glasil, da je dr. Georg Rödl, ki je odgovoren za to področje, na Bledu. Na sporočilo iz Celja, da ga čaka 200 otrok za rasni pregled, da bi jih takoj odposlali v domove velikega Rajha, je zapustil Bled in začasno ostal v Celju, kjer je v tem mesecu pregledal prek tisoč otrok, ki so jih po pregledu takoj transportirali v otroška taborišča.

Po vojni je bilo na sodnem procesu v Nürnbergu dokončno prikazano barantanje za naše gorenjske izseljence in njihove otroke, kar sta delno izpovedala obtoženca dr. Georg Rödl — rasni preiskovalec in upravnica Lebensborna Inge Viermetz, katere naloga je med vojno bila preseljevanje otrok iz različnih dežel v Nemčijo v njihove domove Lebensborna. Avgusta leta 1942 je z Inge Viermetz prišel na Bled član komande SS Oberstainer. Udeležila sta se konference, na kateri so izključno obravnavali naše izseljence v Šent Vidu in Goričanah. Po končani konferenci so te domove tudi obiskali.

Dr. Rödl je na sodni obravnavi izjavil, da je bilo v teh domovih prenatrpano ljudi, ki so živeli v zelo slabih pogojih. Za otroke je primanjkovalo mleka, vsi pa so spali na slami. V poletnih mesecih pa je bilo pričakovati tudi epidemijo. Zato so sklenili, da se vse te ljudi takoj pošlje skupaj z otroki v domove VOMI na Bavarsko, da bi jih lahko uporabili tudi za delovno silo (VOMI je bil urad za etične Nemce).

Upravnica Lebensborna je na sodni obravnavi povedala, da se je v Št. Vidu pogovarjala z našimi izseljenci in da je bilo med njimi več otrok brez staršev, ki bi lahko prišli v njihove domove Lebensborna. Povedala je, da je bila takoj nato konferenca v Berlinu v zvezi z namestitvijo otrok ustreljenih »kriminalcev« (tako je ona imenovala ustreljene talce) iz Gorenjske in Spodnje Štajerske. Sama se je predvsem potegovala za otroke do treh let starosti. Navzoča sta bila dva člana VOMI, s katerima se je pogovarjala, da ji preskrbita krstne liste in potrdila o smrti njihovih staršev. Člana VOMI sta ji te dokumente obljubila. Iz nadaljnje razprave je razvidno, da otroci z Gorenjske, določeni za v domove Lebensborna niso prišli vanje, temveč je večina ostala pri starših ali sorodnikih. Iz Gorenjske je bilo samo 47 otrok brez staršev oddanih v otroška taborišča med štajerske otroke.

V novembru leta 1942 sta bila odpeljana med te otroke tudi enajstletni Jože Pajer in moj petletni sin Franci Ambrožič s Hrušice, ki sta bila med izseljenimi Hrušičani v Rotmanche. Zakaj? Materi obeh vsa bili še živi. Prav tako je moralo šest Berlečevih otrok iz Tuhinjske doline v taborišče, ker sta bila oče in mati v partizanih, čeprav oba še živa. To je dokaz, da so bile komande taborišč prepričane, da noben oče in mati teh otrok ne bo preživel vojnih strahot, pa naj bo to v gozdovih ali v taboriščih. O tem sem se sama prepričala, ko sem bila tri mesece po premestitvi otrok poklicana v taborišče Ravensbrück na za-



Izmučeni obrazi otrok v koncentracijskem taborišču

slušanje h komandantu. Način njegovega zasliševanja in brutalni nastop mi je dal vedeti, da sem za svojega otroka odpisana — mrtva. Enaka usoda je doletela tudi otroke s Poljske, Češke, Norveške, Belgije in Francije.

Poljski pisatelj Roman Hrabar je v svoji knjigi Hitlerjev rop poljskih otrok napisal, da so na Poljskem naropali dvesto tisoč otrok in jih odpeljali v razna nemška taborišča.

Po vojni so samo 15 do 20 % otrok vrnili, za ostalimi se je izgubila vsaka sled. Brez dvoma so ti otroci pod vplivom svojih rejnikov postali pravi janičarji. Sedaj so že odrasli in na žalost ne vedo za svoje narodno poreklo.

Žalostna je usoda in pripoved otrok, ki so tri leta preživeli v gradu Saldenburg. Hrana je bila pičla in slabo pripravljena ali celo pokvarjena. Vsak ponedeljek so kuhali lečo, ki so jo morali jesti miže, da niso videli velikih črvov, ki so viseli prek žlice. Če so pri delitvi hrane zaslužili, da so bile v juhi kosti (namesto maslobo), so kar v gruclah stegovali suhe ročice in prosili za kost, saj jim ni bila nobena tako trda, da je ne bi s kamnom stolkli in pojedli. Iz pol kilograma loja so delali prežganko za 100 otrok, tudi suho mleko raztopljeno v vodi so imeli za kosilo. Krompir je bil precej dragocen. Večji otroci so ga morali zaslužiti pri kmetih za celotno taborišče (ozimnico).

Ti lačni otroci so bili pogosto tudi pretepani. Za vsak prekršek so jih dobili s palico. To se je dogajalo posebno takrat, kadar je vodja dobil slaba poročila s fronte — takrat je kar padalo po otrocih. Niso imeli zdravstvene nege. Če je kdo hudo zbolel in se kopal v znóju, zanj ni bilo niti ene tablete ali požirka čaja. Grozeč je bil strah pred zdravniškimi poizkusi. Tako so uporabili tudi dva naša fantka, ki sta danes oba invalida.

Prek deset tisoč slovenskih otrok je preživljalo svojo mladost po raznih nemških taboriščih in ti ne bodo nikdar pozabili zločinskega ravnanja nacistov. Naši sedanjí otroci in bodoči bi morali vedeti za vse te grozote, katere so preživeli njihovi starejši bratje po taboriščih, da bi znali bolje ceniti in ljubiti svojo svobodno domovino.

Organizacija Lebensborn (vrelec življenja) je bila ustanovljena decembra 1935. Bila je direktno podrejena štabu državnega vodja SS Himlerju. Naloga te

organizacije je bila, da skrbi za čistost nordijske rase, da čimbolj pospešuje rojstvo nemških otrok v državi in da organizira ugrabljanje rasno čistih otrok za nacizem. Rojstvo lastnih otrok jim ni zadostovalo, zato so pospešeno hoteli ustvariti višjo raso popolnoma nordijskega tipa, da bi v prihodnosti nacisti z njo naselili ozemlja, ki jih je in ki bi jih še osvojila nemška armada. Te strahotne ideje so hoteli uresničiti v Lebensbornu in z zaplojevanjem otrok v razkošnih domovih, kjer so imeli ženske »višje rase«, kjer se je lahko rodilo do tisoč otrok. Te ženske so morale podpisati izjavo, da se odreka vsakemu otroku rojenemu med njihovim bivanjem v domovih Lebensborna — otroci so bili spočeti z esesovci. Ta program so izvajali s peklensko natančnostjo. Z ukazi, ki jih je izdal Himler, so tudi uradno zavrgli osnovno idejo družinskega življenja. Člani Lebensborna, to je 250.000 esesovcev, so sodelovali v takšnem zakonolomstvu z namenom, da dosežejo svoje cilje. Člani SS so za te domove celo prispevali del svojih mesečnih dohodkov.

V teh razmerah rojeni in od družin odtujeni otroci so bili tako imenovani »državni otroci« ki naj ne bi nikdar poznali svojih očetov in mater. Med takšne so spadali tudi naši otroci, ki jih je čez 300 do treh let starosti prevzela organizacija Lebensborna. Vzajala jih je država, točneje Himler prek svojih za to določenih organizacij, če jih niso prevzele esesovske družine brez otrok in jih vzgajale po določenih smernicah. Za temi otroci se je vedoma izgubila vsaka sled. Organizacija Lebensborn ni nikoli izdala, kdo je rejnik, oziroma kdo je otrokov posvojitelj. Nikdar niso izdali priimka in rojstnih podatkov otroka, saj so za to skrivnost vedeli le ožji krogi ljudi v Münchnu. Te otroke bi bodoča nemška država uporabljala izključno v svoje posebne namene. Kakšni so bili ti nameni, si ni težko predstavljati. Ugrabljene otroke drugih narodnosti, ki so jim rasno ustrezali, bi lahko v primerih, da jim ne bi ustrezali, brez vsake krivde tudi uničili. Po ukazu Himlerja teh otrok niso smeli puščati sovražniku.

Inge Viermetz je leta 1938 pristopila k organizaciji Lebensborna. Po izbruhu vojne je prevzela vodstvo urada za matere in otroke v njihovih domovih. Od 1942. leta dalje je bila njena naloga preseljevanje otrok iz različnih dežel v Nemčijo in

ustanavljanje novih domov za te otroke. Inge Viermetz ima na vesti tudi 512 naših slovenskih otrok, ki so pomrli v teh taboriščih, to je večino dojenčkov v Lebensbornu. Ko so po vojni člani naše komisije Instituta za zgodovino in za ugotavljanje vojnih zločinov obiskali domove otrok Lebensborna v Steinhöringu, je upravnica povedala, da je te otroke prevzela UNRA in da so kolikor je njej znano vse vrnili materam. Na vprašanje, kakšna je bila njihova duševna in fizična razvojna stopnja, je dolgo molčala, nato pa je premišljeno odgovorila: »Božjih poti ne moremo spreminjati« in tudi »ne moremo boga prisiliti«. Sami boste videli, je dejala, večina stvari v tretjem rajhu je bila na zunaj lepa, sistem sam pa je bil znotraj gnj.

Na pragu sirotišnice v Neuburgu jih je sprejela upravnica, ki jim je razodela žalostno zgodbo otrok, ki naj bi predstavljali »višjo raso«. Vsi so zaostali za tri do štiri leta za normalno vzgojenimi otroci. Nihče izmed njih ni znal govoriti, niti reči mama ali ata, mnogi otroci od treh do štirih let sploh niso govorili. Nekaj je bilo celo bebavih in sploh niso spravili razumljivega glasu od sebe. Le malo jih je shodilo pred tremi leti starosti. Vsi so močili postelje do petih in šestih let. Mnogo je bilo deformiranih, imeli so otroške bolezni, rahitis in podobne napake. Bilo je tragično, je dejala in razlagala dalje:

Ti otroci niso govorili predno so bili stari dve ali tri leta, ker ni nihče govoril z njimi. Z njimi so ravnali kot s piščanci v inkubatorju.

Vsaka negovalka je morala skrbeti za osem do dvanajst otrok, zato ni bilo pričakovati, da bi se individualno ukvarjala z

njimi, kaj šele, da bi jim nudila vsaj malo pozornosti. Zakaj niso tako dolgo shodili? Ker so imeli manj dela z njimi, če so ležali kot če bi tekali naokrog. Puščali so jih v posteljah, da se ne bi imeli priložnost postavljati na noge, saj so jih nekatere negovalke celo privezovala k posteljam. Močili so postelje zato, ker jim niso menjali plenice po potrebi, ampak samo po urniku. Telesne napake so imeli zato, ker se niso gibali in so ležali v mokrih posteljah in tudi zato, ker niso bili deležni osebne pozornosti, manj pa zaradi podhranjenosti. Njihovi obroki so bili najboljši v Nemčiji, toda pomanjkljivo potrpljenje negovalk in premalo časa je čisto povzročalo podhranjenost otrok.

Umrljivost teh otrok ni bila nikdar znana, ker so večino dokumentov uničili. Člani naše komisije so tudi obiskali družine, ki so posvojile otroke iz doma Lebensborna. Povedali so jim, da je njihov duševni razvoj zaostal za štiri do pet let, da tudi dobro ravnanje z njimi v urejenem družinskem življenju in okolju ne more popraviti tistega, kar so pretrpeli v zgodnjih otroških letih.

Takšen je bil učinek tega nacističnega eksperimenta, ki pa je le dosegel končni poraz in osramotitev. Kako bi vsi ti tisoči otrok, kal Hitlerjeve »višje rase«, po vojni predstavljali nemškega nadčloveka?

Ce se vojna ne bi končala tako kot se je, bi svoj sistem Lebensborna kmalu ukinili; še več, rezultat tega eksperimenta — posebno načrtno vzgojenih otrok, je bil tako porazen, da bi jih sami morali likvidirati. Prav tako bi se verjetno zgodilo tudi z vsemi starejšimi taboriščniki.

Sestavila Vika Ambrožič

K.L.M. je imel 42 podružnic, od katerih najstrašnejše so bile: Gusen I, II, Melk, Kalk, Zement. Da bi preprečili jetnikom orientacijo oziroma stik z zunanjim svetom, so Nemci svojim podzemnim vojnim industrijam, kakor npr. Kalk, Zement, ki so bile v bližini Ebenseeja, dajali te in podobne nazive.

Ce je bil jetnik s transportom odpravljen v katero imenovanih podružnic, se navadno ni več vrnil.

Pred glavnim vhodom v delovni tabor na obeh straneh ceste so bile razmeščene barake rabljev SS, ambulate, razna skladišča, manjše delavnice in drugo, kar je potrebno za vzdrževanje tako ogromnega aparata, kakor je bil K.L.M., ki je s svojimi podružnicami predstavljal veliko mesto zase.

Poleg taborišča je bil zloglasni kamnolom Wiener Graben s svojimi 178 stopnicami, strmo vklesanimi v živo skalo, po katerih se je pod težkim bremenom, ki so ga morali za kazen nositi iz kamnoloma, od prenapora zrušilo na tisoče in tisoče jetnikov.

Razen tega je bilo Wiener Grabenu postavljenih nekaj barak, kjer je nemška vojna industrija izkoriščala za delo naše, že tako dovolj izčrpane in izmzgane sužnje.

Vse taborišče z vsemi okoliškimi zgradbami in napravami je bilo obdano in zavarovano z ograjo bodeče žice in dvojnimi stražami. Na vsakih 50 do 100 metrov je stal stražni stolp, opremljen s težko strojnico.

V ROKAH KRIMINALNIH ZVERI

Za vse prebivalce taborišča K.L.M. je veljal predpisani strogi taborni red.

Vsak transport, ki je prispel v taborišče, je bil navadno sprejet z ostrim nagovorom »Lagerführerja«, znanega množičnega morilca Bachmeierja. Pri tem so za dobrodošlico prečesto padali udarci s pasjim bičem, da bi tako od vsega začetka bil vcepljen primeren strah in spoštovanje ter slepa pokorščina.

Vsakdo se je moral najprej do nagega sleči in zložiti vse svoje stvari na kup. Kar je imel kdo pri sebi vrednosti, mu je bilo vse do zadnjega odvzeto in spravljeno v papirno vrečko, ki je romala v »Effektenkammer«, obleka in obutev pa v večjih papirnih vrečah v »Bekleidungskammer«. Navadno pa so večje vrednote, zlatnina, ure in podobno že prej postale plen starih jetnikov kriminalcev in SSovcev.

RADISLAV TOMAŽIČ

MORIŠČE MATHAUSEN

ARENA SMRTI

Osemindvajset kilometrov jugovzhodno od Linza, glavnega mesta Gornje Avstrije, leži mestece Mauthausen, od koder se vije cesta med prijaznimi gozdiki kakih 5 km daleč do strahotnega koncentracijskega taborišča, grobišča in mučilnice tisočev Jugoslovancev in pripadnikov drugih narodov.

Ob cesti opozarjajo veliki svarilni napisi z mrtvaško glavo, da je pot v taborišče vsakemu civilistu pod smrtno kaznijo prepovedana. Svoj čas je bilo tukaj taborišče za ruske in srbske vojne ujetnike in tako se je zgodilo, da je bil Srb Ratimir Čulić kot ujet partizan drugič poslan semkaj.

Glavno taborišče, ki je obdano z visokim, debelim kamnitim zidom v obliki četverkotnika, z imponantnim vhodom, nad katerim je kraljeval nemški orel s kljukastim križem v krempljih, obstoji iz delovnega tabora, opremljenega z vsemi modernimi napravami, tj. krematorijem in plinsko celico, prostorom za mučenje in streljanje žrtev in podobnim, nadalje s karantenskimi bloki, od katerih je bil ločen z visokim zidom in zavarovan z električnim tokom visoke napetosti tajinstveni 20. blok, imenovan bunker, kamor razen na smrt obsojenih mučencev ni smel nihče. V karanteno so prihajali vsi novi jetniki in tudi tisti, ki so bili namenjeni v podružnice K.L.M. Tretji del tabora, ki je bil enako obdan s posebnim zidom, so bile prazne barake brez vsake opreme, kamor so pošiljali vse tiste tisoče žrtev, ki so jih potem pomorili s plinom.

Naj omenim še taborišče, sestavljeno iz šotorov, s prostorom za okoli 20.000 ljudi, kamor so pošiljali po večini Žide.

Pod zidom glavnega taborišča ob športnem vežbališču je bil »Krankenlager«, tj. osrednja bolnišnica, zloglasno skladišče živih mrličev, ki je bilo nazadnje prenapolnjeno s kakimi 8000 bolniki, stisnjenih v šest majhnih barak.



Skupni grobovi v koncentracijskem taborišču

Sledil je površen zdravniški pregled, ki je bolne jetnike in invalide poslal v bolnišnico, ostale pa na karantenske bloke. Po zdravniškem pregledu so taboriščni brivci vse, kar je bilo na kom kosmatega in dlakavega, do čistega ostrigli in obrili. Za razkuževalno sredstvo je služila lizolna raztopina, često tako močna, da so mnogi dobili občutne opekline med nogami in pod pazduho. V kopalnici si prišel pod mrzlo, redkokdaj toplo prho, nato si dobil spodnje hlače in srajco, pretesno ali preširoko, kakor je pač nanese, pozimi in poleti enako tenko in često raztrgano. Tisti, ki so prišli v karanteno, so potem mesece in mesece čakali, preden so dobili še kako razdrapano vrhno obleko, medtem ko so bolniki ves čas do ozdravljenja, po večini pa do smrti ostali v sprva prejetem perilu. Obutve iz usnja — najsi je bilo to pozimi ali poleti — jetnik v K.L.M. sploh ni poznal, dajali so samo lesene cikle.

V taborišču je veljalo načelo: jetnika od vsega začetka kolikor le mogoče moralno ubiti! Zato so za starešine posameznih blokov postavljali odpuščene zločince in kaznjence, izločene iz nemške ljudske skupnosti, med temi je bilo pa žal tudi nekaj Poljakov. To so bile prave zveri v človeški podobi. Pretepali so za vsako malenkost, ubijali dobesedno ljudi, ki si niso znali pomagati. Mnogo je bilo primerov, da je moral kak SSovec, v katerem je še tlela iskrica sočutja, posredovati v prid jetnika.

Vsak jetnik je bil registriran in je čez nekaj dni prejel kovinasto številko, in odlej naprej je bil samo številka. Vsak je bil vpisan v dvojno kartoteko, ena ga je spremljala ves njegov križev pot in je ostala v bloku pri pisarju »Blockschreiberju«, druga pa je prišla v glavno taboriščno pisarno »Lagerschreibstube«.

Delovni blok je bil razdeljen v dve spalnice in prostor za bivanje čez dan; imel je skupno stranišče in umivalnico. Približno isto je bilo v karantenskem bloku, samo brez spalnic in druge opreme; tam si ležal na golih tleh, pokrit s tenko koprivasto odejo, potrebo pa si moral opravljati zunaj naravnost v odtočni kanal.

Bloki v centralni bolnišnici so bili brez vsake predelave, razen prostor ob vhodu, »Blockstube«, kjer so stanovali starešine bloka, brivec, pisar in zdravnik. Vsi ti štirje so imeli neomejeno oblast nad jetniki. Brivec je bil obenem tudi ekonom oziroma delilec hrane. Malo je bilo pisarjev, ki bi ne pretepali do smrti njim na milost in nemilost izročenih jetnikov.

Ti oblastniki, verni hlapci SSovcev, so z redkimi izjemami krasno živeli na račun ubogih jetnikov. Vsa hrana, razen vsakdanje opoldanske brozge, je iz kuhinje prihajala v njihove roke, vzeli so si svoj levi delež, ostalo se je razdelilo med jetnike. Če se je kdo le malo namrdnil zaradi picle porcije, je bil spoznan za upornika in je izginil čez noč. Službena zdravniška ugotovitev smrti se je glasila: oslabiljenje srca.

FAŠISTIČNO UŽIVANJE NAD NAŠO BORBO S SMRTJO

Jetnikov po narodnosti niso opredeljevali, ampak so bili poljubno pomešani. Narodnostno so se mogli jetniki spoznavati med seboj po trikotni rdeči znački, ki jo je vsak nosil našito na levi strani prsi in ki je poleg številke imela začetno črko dotične narodnosti. Isto znamenje je nosil jetnik tudi na desni hlačnici pod žepom.

Da je bil onemogočen pobeg, oziroma da te je vsakdo lahko takoj spoznal kot ubežnika iz K.L.M., so jetniki imeli še tele oznake: na obeh straneh hlačnic v minijem namazana široka črta, enako na hrbtu in na levi strani prsi iz jopiča izrezan 25 cm velik štirikotnik in tja vstik kos blaga iz znane progatega jetniškega kroja. Enak kos je bil izrezan tudi iz hlače pod žepom. Navadno so jetnikom v K.L.M. dajali obleko umrlih oziroma ubitih sotrpinov ali jo po

potrebi kar jemali iz shranjenih papirnih vreč, ne glede na to, čigava je. Tako, na primer, je moje hlače, v katerih sem prišel v taborišče, nosil potem neki učitelj iz Srbije, jaz pa hlače nekega umrlega Norvežana.

Kot službeni jezik v taborišču je na splošno veljala nemščina. Vsak jetnik, ki nemško ni znal, je moral pretrpeti veliko pretepanja in šikaniranja. Za medsebojno sporazumevanje so si jetniki pomagali z nekako babilonščino, tako na primer je »kukun« pomenil gledati, paziti, oprezovati, »avfgec« je pomenil naprej, dalje, privzdigniti, »odnesi«, »kaput« konec, mrtev itd.

Iz karantenskih blokov so po potrebi jemali razne kvalificirane delavce po strokah, ki so jih dodeljevali taboriščnim podružnicam, tj. pomožnim vojnim industrijam. Ti transporti so se sestavljali vedno na zahtevo. Kdor je bil poslan na to delo, je prišel nazaj na pol mrtev ali ga sploh nikoli več ni bilo, kajti te tovarne, deloma pod zemljo, so bile v higienskem pogledu obupne in zato legla boleznih, zlasti tuberkuloze, griže, legarja itd. Če se je kdo iz teh delavnic vrnil bolan v že tako prenapolnjen »Krankenlager«, je bil kar zapisan smrti ali s plinom ali z bencinskimi injekcijami ali z vožnjo v plavem avtobusu, ki o njem pišem na drugem mestu.

Vse taborišče K.L.M. je na zunaj kazalo podoben lepo urejenega bivališča. Povsod čistota in red. Onstran velikega zidu je bila taboriščna pristava z zelenjavnimi vrtovi, njivami, sadovnjaki, živino, kar je oblastnikom prinašalo razne ugodnosti, katerih pa jetniki niso bili deležni. Tudi skrbno obdelovani nasadi okoli taborišča, ki so jih obdelovali seveda jetniki, so nudili lepo sliko, pričali o skrbi za jetnike in njihovi dobri prehrani in delali čast nemški organizaciji.

Med prvimi jetniki so prišli v K.L.M. Španci, borci iz državljanske vojne na Španskem. Teh je bilo okoli 10.000. Z njimi so Nemci postopali kakor s klavno živino. Sinovi tople južne dežele, nevajeni ostrega alpskega podnebja, so umirali v množicah. Kar jih ni umrlo naravne smrti, jih je pokončala zverinska krutost SSovcev, težko delo v kamnolomu, bencinske injekcije in drugo.

Bilo je nekega jutra, tako mi je pripovedoval stari Fernandez, ko je prišel na blok zloglasni »Lagerarzt« Richter (tj. druga najvišja zdravniška šarža) in je z »Rapportführerjem« izbral iz vrst zdravih jetnikov lepega, stasitega mladeniča Španca, ki je bil še pri močeh, ker ga taborišče ni »načelo«. Zdravnik ga je vprašal, ali ima še celo zobovje, ali je imel kdaj kakšen kostni zlom in podobno. Mislili smo, da ga hočejo porabiti za kako posebno delo, morda strežbo bolnikov. Odpeljali so ga v ambulantno, ga z rentgenom pregledali, od tam pa dali na operacijsko mizo, kjer mu je »Lagerarzt« Richter vbrizgnil bencin v krvotok. Svojim očem nismo mogli verjeti, ko sta ga pozneje dva bolničarja-jetnika nesla mimo nas. Truplo so potem odpeljali v 5 km oddaljeno podružnico Gusen, kjer so ga preparirali v skelet. Ta okostnjak je potem kot »Prachtexemplar« krasil službeno sobo gospoda »Lagerarzta«. Vidiš, tovariš, tako so delali z nami, je zaključil to pretresljivo zgodbo stari Fernandez. Pozneje sem sam videl ta skelet, z grozo v srcu. Od tistih deset tisoč Špancev je nazadnje ostalo živih le še okoli tisoč dve sto, med njimi tudi Slovenec Ciril, španski prostovoljec, ki je vso to Golgoto zdržal do konca.

Za Španci so prihajali v K.L.M. večji transporti Židov vseh narodnosti. Za te je bilo še manj usmiljenja kakor za druge. Ubijati in vedno samo ubijati, to je bilo geslo v dobi 1941 do 1943. Prihajale so kolone po dvesto do tristo mož, ki jih sploh niso registrirali, temveč jih pošiljali naravnost v klavnico. Značilen je primer 152 Židov, ki so prišli v taborišče zgodnjega lepega

ga poletnega dne; po dolgi poti vsi izčrpani in onemogli so polegali ob zidu pred kopalnico in mlo prosili vode in kruha. Po kratkem posvetovanju so SSovci vso to skupino izročili rablju Uneku, poklicnemu zločincu, ki je bil za starešino bloka. Ta je Zide odpeljal v kamnolom Wiener Graben, od koder se je čez dve uri vrnil ves okrvavljen in pijan ter raportiral: Nalog je izvršen! Med SSovci grozanski smeh, on pa režeč se je rekel: Znati je treba! Zaupanje, ki ga je užival ta krvnik pri SSovcih, se je zdaj še povečalo. Tudi pozneje so mu bile poverjene likvidacije v najogabnejših oblikah. Da bi ga pa po drugi strani nekako rehabilitirali, so ga postavili za športnega vzgojitelja mladine; osnoval je nogometni klub in postal pri Nemcih čislana oseba. Proti koncu vojne, ko so iz taborišča pobrali vse nemške »Volksgeossen«, da jih pošljejo na fronto, je z drugimi SSovci izginila tudi ta kanalja neznano kam.

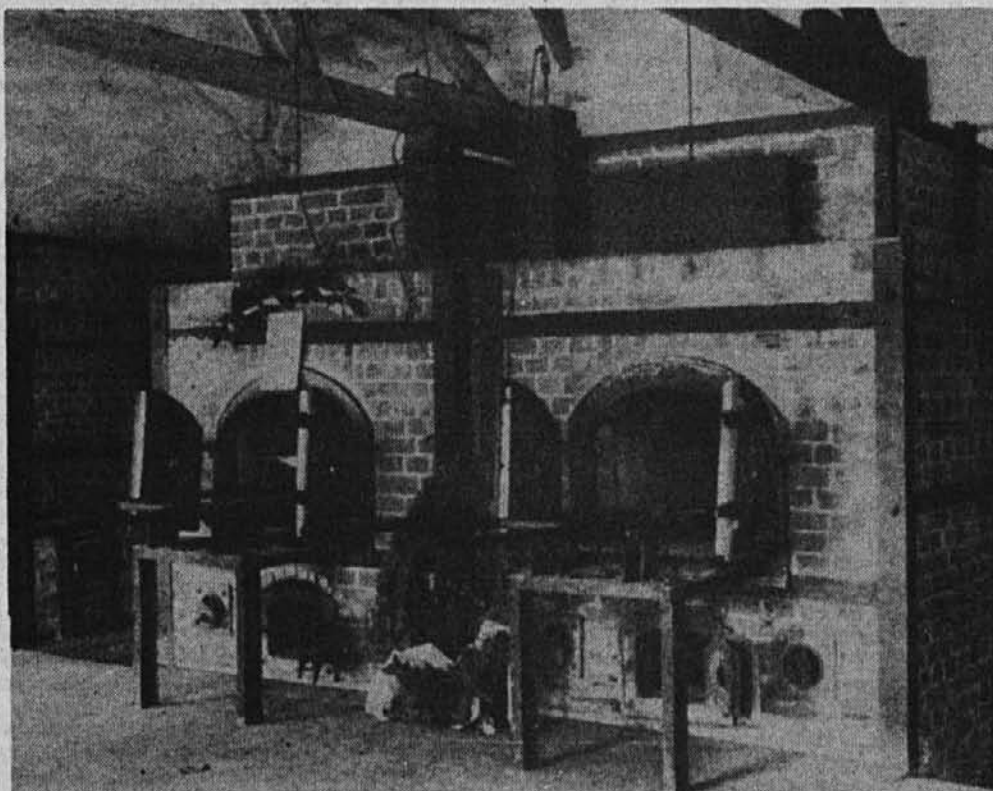
Od drugih narodnosti je bilo veliko žrtev tudi med Rusi. Tako so leta 1941. pripeljali v K.L.M. skupino kakih 2000 ruskih političnih vodij in komisarjev. Pod krutim režimom se je pričelo tudi množično pobijanje teh Rusov; dnevno so jih vodili po 5 do 10 km daleč in jim nalagali najtežja dela, od katerih so pri slabi prehrani v malo dneh omagali, nakar so jih pobili s krampi in lopatami. Še danes lahko vidiš globoko izkopano in niti do vrha zasuto jamo, kjer leže trupla prvih ruskih političnih borcev.

Jeseni leta 1944 so pripeljali skupino 85 avstrijskih političnih jetnikov. Postopek je bil isti kakor z drugimi: postavili so jih k zidu pred kopalnico nage in jih pustili tam stati dneve in noči. Vsakega, ki je omagal, so jeli trgati nalašč za to dresirani psi.

V K.L.M. so namreč imeli več desetlin dresiranih psov za varnostno službo in za branitev pobega jetnikov. Kdor je takemu psu padel v zobe, je bil izgubljen. Znan je primer nekega Žida, ki je tekel preko »Appellplatz«a. Da pokaže navzočim SSovcem izvrstno dresuro svoje doge po imenu Lord, je vodja taborišča Bachmeier naščuval psa na tega Žida. V nekaj skokih je bil pes že pri njem in ga naskočil. Mož se je postavil v bran in v nagli prisebnosti porinil psu pest v žrelo. Tako je odbil prvi napad. Doga pa ni odnehala in je naposled moža podrla na tla. Tam sta se rvala, pes je grizel, kri je brizgala na vse strani, slednjič je mož v boju omagal in obležal v mlaki krvi. Odnegli so ga v bolnišnico, kjer je po dveh dneh v velikih mukah izdihnil.

Tudi med Jugoslovani je bila umrljivost zelo velika. Od leta 1941 do maja 1945 je pomrlo v K.L.M. z vsemi podružnicami 72 odstotkov Jugoslovancev, največ zaradi pomanjkljive hrane. V samem osrednjem taborišču je bila umrljivost manjša zaradi boljših higienskih razmer, možnosti prejetja paketov, boljših komand itd. Zato pa je bilo tem težje življenje v že opisanih tajnih komandah nemške vojne industrije, kakor Kalk, Zement. Tam se je delalo v dveh izmenah, vsaka po 12 ur, noč in dan pod zemljo. Naporno delo, slaba prehrana, slaba obleka, še slabša obutev, vse to je jetnika že po 14 dneh tako zdelalo, da je bil samo še živ mrlič, ki je, ali končal na mestu, ali pa »šel umirat« v centralno bolnišnico K.L.M. Ni ga bilo moža, ki bi tehtal nad 50 kil. Samo nekaterim, ki so imeli »zveze«, to je, da so služili perverznm nagonom svojih starešin, se je godilo dobro.

Kradlo se je na vse strani. Cesar niso pobrali SSovci, so pobrali njihovi oprode, kriminalci. Ti lopovi so bili postavljeni za starešine in so prejemali skupno vso hrano iz kuhinj in skladišč; pred vsakim deljenjem so si vzeli najprej obilne porcije zase, koliko je ostalo in kaj, to jih ni brigalo. Nesrečna raja je morala biti zadovoljna, da je sploh kaj dobila. SSovci so ta način deljenja hrane podpirali zlasti zato, da je čim več ljudi, ki niso kot delovna moč več bili za rabo, pomrlo, a taborišča so se sprosti polnila z novimi, svežimi delavci.



Krematorij v Dachau

Tako rekoč na glavnem dnevnem redu je bilo pretepanje. Pretepali pa so vsi, od SSovcev pa do »kapota«, vodje delavske skupine; to so bili vsi same zverine. Zal moram omeniti, da je bilo med »kapoti« tudi nekaj Jugoslovancev, na primer neki Iskra, Jovanovič, Supanc in pa nekaj Poljakov.

V osrednjem taboru K.L.M. so si bili Slovenci že od vsega začetka ustvarili svojo skupino. Bila je to tiha, skromna, ilegalna organizacija, ki je skrbela, da naši ljudje duševno niso klonili. Ko se je ta skupina od dne do dne večala, je izvedlo nekaj tovarišev posebno nabiralno akcijo za kruh, cigarete in drugo, kar je od časa do časa prispevalo s paketi. Kruha so bili deležni vsi tisti, ki niso prejeli paketov, oziroma so bili v komandah pri težkem delu ter vsi teže bolni brez izjeme. Pozneje, ko so prihajali tudi srbski in hrvaški partizani, je slovenska skupina po potrebi tudi njim pomagala. Vsakdo, ki je sodeloval pri tej skupini, je tisti dan, ko je prejel paket, vso svojo taborno hrano s kruhom vred prepustil skupini v razdeljevanje. Nekaj naših starih tabornikov je imelo boljši položaj v komandah in so tako lažje prišli do kruha. Tako je tovariš Srečko bil nameščen v SS-kantini, od koder nam je prinašal kruha in cigaret za našo socialno akcijo; največ pa so nam pomagali tovariši, ki so od doma redno prejeli pošiljke. Skrivali smo prenašali in delili kruh najpotrebnejšim, v večnem strahu pred ovaduh, kajti pod smrtno kaznijo je bila prepovedana kakršnakoli akcija tudi čisto človečanska. Pred koncem je morala tudi ta naša akcija za nekaj časa prenehati, ker so srbski reaktivarji grozili s hudimi ovadbami.

Akcijo so vodili tovariši Niko, Gregorij, pokojni Franc Oder, Tone, Jakob in drugi. Njim gre zahvala, da so rešili nemalo življenj naših rojakov. Poleg težkega dela in skrbi so našli vendar še toliko časa, da so pomagali tovarišem v stiski in nesreči. Posebno zahvalo zasluži zdravnik Franc, nameščen kot pisar v SS-revirju, ki je od tam prinašal dragocena zdravila in zdravil naše bolne tovariše.

Od julija do decembra 1944 je bilo razdeljenih na splošno 305 hlebov kruha, 10 živilskih paketov med 80 mož ter 690 cigaret. Od januarja do maja 1945 pa je bilo razdeljenih 261 hlebov, 1 paket na 8 mož ter 4100 cigaret.

Ko so Nemci evakuirali vsa bližnja taborišča in podružnice, je tudi število Slovencev v K.L.M. naraslo. Pred osvoboditvijo smo imeli že večino med Jugoslovani. Ob kapitulaciji se je takoj formirala tudi taboriščna straža, ki je pod komando tovariša Toneta ponovno zgrabila za orožje in z drugimi vred sodelovala pri zasledovanju SSovcev in v manjših praskah z njimi.

Da si videl ta ogenj v očeh starega borca partizana, ko je spet prijel za puško! Nepozabni bodo ti kratki trenutki oblasti tlačnih jetnikov nad peklom Mauthausenom, ko je zavihrala na jamboru tudi naša trobojnica s peterokrako zvezdo!

Po prevzemu oblasti Američanov je bil ustanovljen jugoslovanski odbor, ki je skrbel, da je povratek vseh Jugoslovancev v domovino potekal v redu. V kratkem času štirih tednov so vsi naši jetniki, registrirani pri jugoslovanskem odboru, mogli spet videti svojo osvobodeno domačo zemljo. V K.L.M. oziroma ameriških bolnišnicah je ostalo le še nekaj težkih bolnikov pod oskrbo požrtvovalnega dr. Pavleta Popovića, vrlega Črnogorca, ki bo poskrbel tudi za njihov povratek.

Je pa ostala v Mauthausenu tudi skupnica 53 Jugoslovancev, po večini bivših častnikov Draže Mihajlovića, opremljenih z legitimacijami ameriških oblasti in začasno postavljenih na najboljše mesta v taborišču. Ti ljudje se niso hoteli vrniti z nami.

NAŠE LJUDI SO UPORABLJALI KOT POIZKUSNE ŽIVALI

Ker so se v taborišču vedno bolj pojavljale bolezni epidemičnega značaja, je bil izdan ukaz: Vsi, ki bolehalo za odprto tuberkulozo, sifilisom, oslabelostjo po legarju ali griži, težki invalidi in vsi nad 55 let stari, ki bi ne mogli vzdržati življenja v taborišču, naj se ločijo od drugih. Vse te morajo pregledati zdravniki na blokih. Ta ukaz je izviral največ iz potrebe, da se napravi čim več prostora za stalni dotok jetnikov.

Vsakdo se je spraševal: Kaj neki bodo napravili zdaj s temi izoliranci? Govorilo se je, da bodo morda poslani v Dachau, kjer so bile sanitarne razmere boljše, ali pa v bližnji kraj Yps, kjer bodo deležni zdravniške oskrbe in podobno. Resnice pa ni vedel

nihče, ker so SSovski rablji znali to dobro prikrivati. Službeno je bilo objavljeno, da je to »partija Genesungsheim«.

Srečam enega teh nesrečnikov, učitelja iz Srbije, ki je prav ta dan, ko je bil izbran za pravkar omenjeno »partijo«, po osmih mesecih stradanja in čakanja na kako pomoč od svojih domačih prvič prejel paket. Ves je bil v solzah, njegovo veselje nad tem prvim pozdravom iz domovine se je mešalo s strahom, kakšna usoda ga zdaj čaka. Tolažim ga, kolikor morem: »Ne boj se, brate, sve će biti bolje...«, dasi je bila tesnoba tudi v mojem srcu.

Nastopilo je usodno jutro. Vsem je bilo zaukazano ostati v blokih. Vrata vseh blokov so strogo zastražena, nihče ne sme v bližino modrega avtobusa, ki počasno stoji tam med bloki. Bolničarji so že poprej prenesli težke bolnike in invalide v kopalnico, od koder jih zdaj nalagajo v voz. Zakaj invalidom ne puščajo bergelj in protez, zakaj jim ne dajo hrane na pot — no, morda je tam, kamor potujejo, res lepše in vsega tega ne potrebujejo?

Odpeljal je avtobus prvič, odpeljal drugič, a še nismo vedeli nič gotovega, kam gredo. Ko ni bilo več bolnikov in invalidov, so jeli pobirati druge, kolikor toliko še zdrave. Treba ti je bilo samo, da si se kaj zameril taboriščnemu starešini »Lagerältestem«, pa si bil že na seznamu za »Genesungsheim« in si romal v modri avto. Eden teh starešin, pisal se je Schmidt, je pozneje sam postal žrtev v »Strafkompagniji« in bil ustreljen, ker je v zlorabi svoje oblasti, največ iz osebnega maščevanja, spravil v ta avto celo jetnike, ki so imeli kakšna privilegirana mesta.

Iz K.L.M. je vodila stranska pot k 25 km oddaljenemu gradu Hartheim pri Linzu, ki je bil prej otroško zavetišče, v tem času pa je služil za zdravniške poskuse na živih ljudeh. Tja so romali tisoči jetnikov in tam končavali strašne smrti kot poskusni kunci, tam je izdihnil marsikateri naš rojak. Vsega skupaj je umrlo na tem kraju okoli 2300 jetnikov samo iz »Krankenkammerja« Mauthausen.

Ko so se med okoliškim prebivalstvom čedalje bolj širile govorice o grozodejstvih, ki se dogajajo v tem gradu, so SSovski rablji slednjič prenehali s tem svojim početjem; da bi vse skupaj zakrili, so v delovnem taboru sestavili poseben odred zanesljivejših jetnikov, okoli 150 mož, ki so dobili nalog, da v gradu vse pospravijo in ga ponovno uredijo za otroško zavetišče. Tem delavcem je bil zaukazan najstrožji molk, vendar se je našel pozneje neki Adam, po rodu Poljak, ki nam je zaupno pripovedoval o vsem, kar je videl v gradu.

»Bilo je tam troje krematorijev na dvorišču, najmodernejši je imel električno kurjavo, ostala dva pa navadno na koks. Po širokem stopnišču si prišel v nekako ogromno vežo, kjer se je našim očem nudil strašoten prizor: vsepovsod po tleh, po stenah sledovi površno izbrisane krvi, tam v kotu pa velik kup okrvavljenih cunj, oblek, perila, moškega kakor ženskega, na nasprotni strani pa kup originalnih kovinskih števil, vpisanih v K.L.M. Dvojna vrata so vezala to vežo s prostrano dvorano, ki je imela podobo operacijske dvorane: po sredini več operacijskih miz, nad njimi ogromni reflektorji, ob eni steni steklene omare z instrumenti, nadalje mize in police z opremo laboratorija, vsebina ene same epruvete bi zadostovala za okuženje z bacili desetstisočev ljudi. Nismo se preveč mudili z ogledovanjem teh strašnih reči, ker nas je predvsem zanimala ogromna omara na desni strani, napolnjena s kartotekami. Posebej nam je bilo zabljano, da nihče ne sme pogledati v te kartoteke, ki smo jih s predali vred morali zmetati kar skoz okna na dvorišče. Pri tem je nekomu predal s kartoteko padel na tla in se mi je pri pobiranju raztresenih kartotek posrečilo prebrati nekaj števil in podrobni zdravniški opis bolezni in eksperimentov, izvrše-

nih na tistem človeku. Ostala mi je v spominu samo beseda sifilis pri navedbi injekcij.

Ko smo končali s pospravljanjem omar, smo iz dvorane odnesli na dvorišče veliko, kadi podobno posodo z dvojnim dnom in dvojno steno, o kateri nismo prav vedeli, čemu je služila. Pozneje pa smo po ovinkih zvedeli, da so v tej kadi preizkušali, kolikšno temperaturo more prenesti človek. Posadili so ga v vodo, ki so jo s posebnimi pripravami shlajevali do ledu, hkrati pa opazovali zdržljivost človeka.

Dvorano smo do golega pospravili in vse, kar je bilo v njej potem na dvorišču sežgali. Tudi glavne priče SSovskih morij – krematoriji, so morali izginiti. Porušili smo jih, material pa porabili za prezidavanje.

Vse to, zlasti pa spisi in kartoteke ter kovinaste številke, ostanki oblačil in drugo, kar smo morali temeljito sežgati, so nam bile verne priče, kakšne grozovitosti so tu počenjali SSovci pod plaščem nemške znatnosti.

A kaj so bili glavni razlogi tega početja? Vedno novi in novi transporti so polnili bloke »Krankenlagerja«. Nevzdržno stanje prebivanja po blokkih je postajalo preočito. Nobena intervencija starešin pri komandaturi K.L.M. ni pomagala. Z evakuacijo raznih drugih taborišč po Nemčiji, ki so jo zasedali zavezniki, je tudi število bolnikov v tukajšnji osrednji bolnišnici naraslo na 9000, čeprav je bila zgrajena samo za 2000 do 3000 bolnikov. Na postelji, veliki komaj za dva, je ležalo po pet ali celo šest bolnikov. Število mrtvih se je dvignilo od 80 na 220 dnevno, proti koncu celo na 300. Tako je potem komandatura K.L.M. pričela reševati problem prenatrpanosti v »Krankenlagerju« z množičnimi odvažanji bolnikov z modrim avtom na kraj, ki smo ga opisali.

S PLINOM SO JIH MORILI, DA BI PRIPRAVILI PROSTOR NOVIM ŽRTVAM

Ze dva dni pred strašnim dogodkom se je po taborišču govorilo, da pripravlja komandatura množično pokončanje vseh jetnikov K.L.M. Vesti so prihajale iz naprednih vrst. Seveda provokacija! so odgovarjali reakcionarji med Jugoslovani in Po-

ljaki. A žal ni bilo tako. Nekega sivega, meglenega jutra se je vlačil dim iz kuhinjskih dimnikov po vsem taborišču ter se mešal s smradom trupel, nakopičenih med prvim in drugim blokom. Ze dva dni jih niso več odnašali, ker krematorij zaradi pomanjkanja kuriva ni več obratoval. In vedno znova spet vlačijo mrtve na kup. Dan in noč, vedno in povsod imaš v nosu smrad. Ljudje umirajo v pravem pomenu besede. To ni več življenje. In v grozi in trepetu čakamo, kaj bo.

Ob 9. uri prihaja po stopnicah vrhovni rabelj, naš vsemogočni »Lagerarzt« Richter. Samo dvakrat se je prikazal pri nas v »Krankenlagerju«, ko so odpravljali ene v modri avto, druge pa sortirali za bencinske injekcije. Richter je v kratkih besedah razložil zdravnikom starešinam, da je potrebna razbremenitev bolnice tako, da se odpošlje približno 3000 bolnikov v »Lager III«, kjer naj bi prejimali boljše nego, da bi okrevali. Da bi sedaj pred koncem izboljševali položaj bolnikov, davno že zapisanih smrti? Težko je to verjeti, a Richterjeve besede so bile tako prepričevalne, da prvi trenutek nihče ni mogel podvomiti.

Prične se določevanje bolnikov za odhod. Navodilo je, naj se ne odberejo najslabotnejši, a tudi ne najbolj krepki, marveč nekako srednja zvrst. Prva skupina 600 ljudi je že uvrščena in počasi odtava po stopnicah v delovni tabor. Ali nosijo ti siromaki maske na obrazu? Nekateri le slutijo svojo usodo. Solz ne manjka, vse je razburjeno, tista otopelost, stalno lice jetnika, je minila, vsi govorijo le o tej najnovejši in najstrašnejši obliki uničevanja. Se tisto malo hrane, kar je prejemamo, ne tekne nikomur. Se in še kličejo bedne okostnjake v skupine, namenjene v »Lager III«.

Kakor bomba se je razširila že naslednjega dne nad taborom vest, da so prejšnji dan in v teku noči zadušili s plinom prvih 120 žrtev v tako imenovani »Gaskammer«. Ta je bila poleg krematorija v sredini delovnega tabora. V zadnjem času so zgradili tam še večjo za tisoč ljudi, ker prva ni zadostovala. Pokončavali so ljudi s strašnim plinom cyclon B, ki hkrati deluje na vse živčevje tako, da je v desetih minutah skupina 60 do 70 ljudi mrtva. Mrličje so potem zvekli na kup k peči krematorija.

Nedelja je. Težko je bilo dobiti dovoljenje v delovni tabor, prav zaradi teh dogodkov. Ker močno dežuje, vedrmo pod oboki velike veže revirja. Proti peti uri popoldne ne moremo verjeti lastnim očem, kar vidimo. Iz tretjega taborišča vodijo trije SSovci skupinico jetnikov. Ali so to res še ljudje? Mokri, na pol nagi skeleti, bos, drgetajoči se počasi pomikajo proti krematoriju. Grozovita resnica, torej je bilo le res tisto včeraj! Kaj bo z ostalimi? Kdaj pridemo na vrsto mi?

Zdravniki jetniki v »Krankenlagerju« ne marajo več določevati ljudi v »Lager III«, vedoč, kaj jih čaka. Deputacija za deputacijo zdravnikov in ostalih starešin v taborišču hodi na komandaturo posredovati, a jih pijani »Standortarzt« in njegova posurovela drhal mečejo ven. Ali se opijajo v nasladi svojih morij ali da dušijo zadnji vzgib vesti, ali pa pijejo na najnovejše vesti s fronte, kjer zmagovite zavezniške armade prodirajo tudi že proti Mauthausenu? Vsekakor se je položaj na hitro spremenil in dušenje s plinom je začasno ustavljeno.

Žrtev v plinski celici je bilo okoli 2300, od skupnega števila na to smrt obsojenih jih je ostalo kakih 600, od katerih je bila pa tudi večina že tako onemogla, da niso več učakali zlate svobode.

Ker je bilo med bolniki, odbranimi za zadušenje s plinom tudi več Jugoslovancev, se je naša skupina na vse kriplje trudila, kako bi jih rešila. Posrečilo pa se nam je to samo v dveh primerih tako, da sta tovariša Niko in Franc dvema našima, ki sta ostala še živa, vrgla čez zid oblačila, da sta se tako mogla izmuzniti iz bloka smrti nazaj v delovni tabor oziroma v »Krankenlager«. Tovariš Rudi, bivši komandir-partizan in invalid, ki se je čudežno rešil, nam je pripovedoval: »Najhujše je bilo s hrano. V baraki, kjer nas je bilo največ natrpanih, je neki nemški kriminallec izrezal mrtvemu tovarišu srce in jetra in to skuhal v loncu. Grozoten prizor, ko je okoli lonca čepelo deset ljudožrcev in bliskovito pospravilo vse. Zavest, da bomo vsak hip odpeljani v plinsko celico,« je nadalje pripovedoval tovariš Rudi, »nas je slednjič dvignila k upor. Ven iz tega pekla, preko zidov in žic, ali smrt ali svoboda! Zbral sem okoli sebe skupino 80 tovarišev, med njimi največ Rusov, in se z njimi dogovoril za dan našega udara. Žal pa so mi že drugi dan pobrali nad polovico teh ljudi, ker so SSovci medtem spremenili taktiko in začeli jemati ljudi iz zadnjih barak. Tako je moj načrt spodletel, vdal sem se v svojo usodo, a zadnji hip ste me rešili vi. – Enako sta Niko in Franc rešila ruskega majorja ki so ga bili Nemci ujeli na Primorskem.

Naj navedem tu imena slovenskih rojakov, ki so končali v plinski celici Mauthausena 30. aprila 1945: Martin Guštin, Karlo Rojc, Karlo Hriberšek, Stane Čučat, Franc Metlikovec in Franc Kjuder (Ljubljancan).

V »Krankenlagerju« je bilo določenih veliko večje število Slovencev za plinsko celico, a se nam je posrečilo rešiti 62 tovarišev, od katerih pa je polovica pomrla naravne smrti od onemoglosti, še preden je prišlo osvobojenje.

UNIČEVALI SO NAS Z LAKOTO

Vsak dan je prihajal voziček premoga za kuhinjo v osrednji bolnišnici. V zadnjem času, ko je lakota dosegla svoj vrhunec, pa se je dogajalo, da so trume lačnih navalile na sled tega vozička, s katerega so padali koščki premoga. Kaj jim bo ta premog? se vprašujem, ko stopim bliže in vidim, kako neki mlad Italijan drobi košček premoga med prsti in ga je! Ustavil bom drisko, pravi. Je pa tudi zelo masten ta premog, saj delajo iz njega margarino. Zakaj bi ga torej ne jedel? Podobno si lahko slišal med gladoječimi jetniki vsak čas. Sicer pa ni čuda: enaindvajseti dan je že, ko »Krankenlager« ni prejel niti koščka kruha. Po zaupnikih



Množični grobovi v Bergen – Belenu

smo zvedeli, da ga je v skladišču še za dva dni. Proga Linz-Mauthausen, po kateri je kruh prihajal, je bila pred dnevi bombardirana in je bil promet ustavljen. Po naročilu komandanta Ziereisa se je razdeljeval kruh v delovnem taboru; kila na deset mož. Za bolnišnico, ki zanj ni imela nobene vrednosti, ker ni dajala delavcev, je bilo Ziereisu vseeno, ali bolniki dobijo kaj kruha ali ne. Pod pretvezo, da je kruh iz skladišča ponajveč splesnil, so ga odpeljali v gornje taborišče, češ da bo zamenjan. A te zamenjave nismo dočakali.

Umrljivost je od dne do dne večja. Danes jutraj do 8. ure je bil prinešen na kup pred blok 1 že 181. mrlič. Tovariš Lojze, ki popisuje številke, se jezi, ker je marsikatero truplo tako sestradano, da je številka iz zapetja odpadla in je nemogoče identificirati mrliča.

Vsak zaloga, ki ga skrivaj kako dobiš, gnil krompir, použiš pačasi in premišljeno, skrit pod odejo. Oči tovarišev so uprte vate, vprašujoče, ali bo kaj? Toda ne veš jim odgovora. Nekaj desetih Slovencev, težko bolnih, povprašuje vsak dan, kaj je z našo krušno akcijo. Včas se mi le posreči dobiti kak hleb, ki ga razdelim samo med najpotrebnejše. Brez besed in brez zahvale gre to rezanje kruha, le oči govore.

Toda ne gladijujejo vsi... Kuharji, starešine blokov in njihovi priksledniki, oni še vedno pražijo krompir in cele kose mesa na margarinah. Vonj, ki prihaja iz »štub«, te draži, draži te do blaznosti... Draži te, da bi ubijal! Zakaj oni vse, mi pa nič?

Ni bil še dan, ko se je po taborišču že zvedelo ono strašno, kar smo že dolgo pričakovali. Začelo se je na petem bloku. Sklicana je bila zdravniška komisija. Tam na koncu bloka namreč je ležalo truplo med drugimi 26 mrliči, ki mu je ponoči nekdo izrezal kos mesa iz nadlaktke desne roke in desnega stegna. Videti je bilo, ko da je iztrgano, nož pač ni bil posebno oster. Sled krvi je vodila na sosednjo posteljo nekega jetnika. Prišel je tudi »Lagerarzt« in na njegovo posmehljivo vprašanje, kako mu je večerja teknila, je grešnik odgovoril: Posoljeno in pečeno bi bilo bolje! S pripombo, da je treba te kanibale vse skupaj čimprej pokončati, se je »Lagerarzt« z »Rapportführerjem« z gnusom odstranil.

Za »Krankenlager« so napočili še hujši časi. Zdravil je zmanjkovalo in zaradi velikega dotoka novih bolnikov so prehrano skrcili samo na pol litra vodene brozge na dan. In tako so se primeri kanibalizma množili. Nekaj dni pozneje smo bili priča drugemu takemu pripetljaju, to pot na prvem bloku. Sestradanec si je tu izbral srce mrtvega, ki ga je potem skrivaj košček za koščkom pražil na žerjavici. A ne mislite, da je vse sam pojedel. Tovariško je delil to z najmanj desetimi sestradanci, ki so pohlepno pohlastali na pol surove koščke.

Kruh, kruh! edino to besedo še slišiš po taborišču. Sveta je ta beseda, izgovarjajo jo umirajoči, izgovarjajo jo vsi, ki se še z zadnjimi močmi okepaajo življenja. Našim fantom se je posrečilo spet »organizirati« nekaj hlebov. Režem posamezne kose skrivaj in natančno, da nihče ne bo prikrajšan za drobtinico. Marsikateremu je pomagal ta košček, da se je obdržal. Seveda ni zadostovalo za vse. Tudi nekaj Avstrijcev in Čehov – partijcev je pomagalo s kruhom našim partizanom. Hvale vredna je bila ta krušna akcija, ki se je izvajala v taboru pod najtežjimi okoliščinami.

Z ŽELEZNIMI DROGOVI NAD OKOSTNJAKE

Po cesti od postaje Mauthausen do tabora se vije dolga kolona izmučenih in sestradanih postav. V mrzlem februarju nimajo na sebi drugega kakor tanko srajco in spodnje hlače, glavo pa pokrito s tanko posteljno odejo, da so videti kakor beduini. To so ljudje vseh narodnosti, njihova hoja

je tako klecava, da ugibamo, ali bodo sploh zmogli pot navkreber. Za sabo imajo dolgo in strašno pot. Po njihovem pripovedovanju jih je bilo že mnogo postreljenih pri izstopanju iz vagonov na postaji sami; kdor ni mogel naprej, ta je dobil od SSovca milostni strel v glavo. Tovorni avto, vozeč za to kolono, je sproti pobiral mrtve, da zabriše sled tega križevega pota. Vodili so jih po stranskih poteh, da bi stvar ne bila preveč opazna. V tabor so bili sprejeti po postopku kakor vsi drugi; prišli so najprej v karanteno, bolni pa v bolnišnico.

Med bolniki sem naletel na Slovence, mesarja iz okolice Maribora, ki je imel kroglo v prsih. Mukoma mi je pripovedoval o vsem, kar so pretrpeli zaradi dolge poti, lakote, žeje, mraza v odprtih vagonih in okrutnosti SSovcev. Kroglo je dobil na postaji Mauthausen, ko so premrli jetniki izstopali iz vagonov in ker se je SSovcem izstopanje zdelo prepočasno, so začeli kar streljati med ljudi. Ker je že toliko groznega slišal o Mauthausenu, me je v skrbeh spraševal, kaj neki se bo zgodilo tudi z njim. Tolažil sem ga, mu dal košček kruha, ker že nekaj dni ni zaužil nobenega grizljaja. Mož operacije ni prestal in je umrl čez nekaj dni.

Zaradi izpraznjevanja drugih taborišč se je tudi komandanture taborišča K.L.M., ki je bilo že tako prenatrpano, polagoma polasčala živčnost. Močni pritok iz Sachsenhausena je to še povečal. Po razkuženju teh prišlecev, ki je trajalo noč in dan, je od nekaj tisočev ostala le še skupina 350 bolnikov, ki pa so se branili iti v »Krankenlager« in se prerekali z zdravniki. Tedaj se je na vratih kopalnice pojavil vsemogočnit taboriščni bog »Lagerführer« Bachmeier. Bil je pijan, konjak mu je na daleč smrdel iz ust. Kaj ga je pičilo, da je tako togoten? Padajo ostra povelja. Vsi bolniki morajo nazaj v kopalnico, ki je natlačena, da se nihče niti skloniti ne more. Mrzla prha. In spet ven pred kopalnico. Bolniki drgetajo. Vsi nazaj v kopalnico. Vroča prha. In spet ven na mraz. To se je ponovilo šestkrat. Kaj bo zdaj? Nekaj jih je že popadalo, nezavestni ležijo tu na mrzlem cementu. Z druge strani prihajajo štirje SSovski rablji, oboroženi z debelimi železnimi palicami. Brez besede začno po nalogu Bachmeierja udrihati po bolnikih, ki se niso mogli niti najmanj braniti. Nesrečniki se prerivajo v kot zidovja, kjer ni izhoda. Kogar doseže železni drog, ta pade in ne vstane več. Da bi bil konec hitrejši, je prišlo še šest gasilcev jetnikov, izbranih janičarjev, ki so sodelovali pri vseh takih in enakih pokolih. Udrihali so vsevpred, kri je brizgala na vse strani, še tako utrjenemu jetniku, ki mu je uspelo gledati ta prizor od daleč, jezastajalo srce. Bila je to zmes mesa, krvi, kosti, možganov... trupla so padala drugo čez drugo. Bolestni izraz na obrazih je pričal o mukah, ki so jih pretrpeli ti nesrečniki. Ostalo je od vseh teh le kakih 50 na pol mrtvih, podobnih preplašenim živalim, na pol blaznih, ki so nam pozneje tudi sami mogli opisati grozoto tiste februarске noči.

»STRAFKOMPANIE«

Da bi jetnikom kazen še bolj poostriili, je taborna komanda že od vsega začetka sestavila poseben odred »izobčencev«, tako imenovano »Strafkompagnie«. Tja so pošiljali po večini jetnike, označene z rdečo piko na levi prsni strani (poizkušen beg), posebne politične »težke« in krivce iz taborišča, obsojene na pokončanje. Ta kazenska četa je prebivala v posebnem bloku in prejemale zelo slabo hrano brez vsakih dodatkov. Običajno je bila ta četa sestavljena iz pripadnikov vseh narodnosti. Vodil jo je »SS-Kommandoführer«, poseben je bil znan neki »Boxer«; njemu je bil dodeljen kot namestnik »kapo«, vzet iz vrst jetnikov kriminalcev, katerih vsak je imel na vesti kdo ve koliko zločinov, zagrženih zlasti nad židi

Delo tega odreda se je pričelo že zgodaj jutraj. Najtežje je bilo prenašanje kamena, po 40 do 60 kilogramov težkih kosov. Sam Himmler je pri neki inšpekciji taborišča pokazal komandantu, da tako breme ni pretežko, ko je dvignil okoli 60 kilogramov težak kamen in ga ponesel nekaj korakov daleč. Pri tem pa je ta največji krvnik sveta pozabil, da je on sit, rejen in zato krepak! Kamenje so morali nositi iz kamnoloma po 178 strmih stopnicah na določeno mesto, tudi 3 km daleč. Počitka seveda nobenega. Nazaj v kamnolom si moral teči. Predstavljal si to suženjsko delo dan na dan, brez prestanka, zdaj na žgočem soncu, zdaj v dežju, snegu in mrazu, sestradan, na pol nag in bos!

Eden izmed mnogih načinov pokončevanja jetnikov je bil ta, da so jetniku naložili tako težko skalo, da je ni mogel prenesti. Običajno je v takem primeru vsak že sam vedel, da je obsojen na konec, ali prenese skalo ali pa ne. Tedaj je odvrgl skalo in stopil k žični pregraji. To je že alarmiralo pripravljene stražarje, ki so nesrečnega iz šestih ali še več ročnih strojnic hkrati preluknjali.

V ta kazenski odred je prišel človek, ki je imel na prsih krasno tetoviranega kitajskega zmaja, ki je bil vseh nekemu višjemu SSovcu. Na opisani način so ga likvidirali ob žici, naker mu je nek »kirurg« jetnik spretno izrezal tisti kos kože z zmajem. Pozneje je ta ustrojena koža kot lep senčnik na svetilki krasila pisalno mizo imenovane ga SSovca.

Po vsaki ustrelitvi ob žici je prišla komisija, fotografirala žrtev, jo včasih še bolj zamotala v žico, da je bil »poizkus pobega«, bolj verjeten. Slika je bila nato priložena spisom »pripombo« na begu ustreljen.

Po nekem bombardiranju Američanov je nemška obramba v bližini tabora sestrelila nekaj letal. 42 letalcev, ki so s padali poskakali iz letal, je bilo pripeljanih v naš tabor. Vsi smo bili prepričani, da jih bodo odpeljali v kako vojaško taborišče. Toda ni bilo tako. Takoj po prihodu so jih kakor civilne jetnike peljali v kopalnico, jih ostrigli, pustivši jim znano »taborno progo« preko glave, nato pa jih odpeljali pred bunker. Na koncu so jih v Wiener Grabenu pobili kakor druge.

JUNAŠKI BEG IZ TABORIŠČA SMRTI

Dvajseti blok v glavnem taborišču je poleg zidu bil obdan še z električnim tokom nasičen žico. Kdo neki je v tem bloku? so spraševali novinci. A nihče ni rad o njem govoril. Ta tajinstveni blok ni kazal življenja kakor drugi. Bil je spremenjen v pravcat bunker, kjer je pomrlo mnogo in mnogo neznanih jetnikov, ki v K.L.M. niso bili nikdar registrirani.

In vendar je ta blok v noči med 1. in 2. februarjem 1945 postal junaški mejdan tistih, ki so tvegali pot v svobodo. Upor je bil pripravljen z največjo skrbnostjo, vodil ga je ruski major z nekim nemškim generalom in avstrijskimi, poljskimi in jugoslovanskimi oficirji. Vseh skupaj kakih 60 glavnih vodij upora je zgrabilo stvar ob pravem času. Medtem pa je ostalih 650 zarotnikov tovariško podpiralo upor z vso vmeno. Bolniki so se tiste dni celo odpovedali kruhu, da podkrepijo tovariše, ki so se pripravljali na udar.

Udar se je pričel z naprej domenjenimi posebnimi znaki. Po celicah je šla objava točne ure. V bunkerju samem je bil najprej likvidiran starešina, neki Nemec, ki je bil preveč omadeževan s krvjo nedolžnih žrtev, da bi mu prizanesli. Isto se je zgodilo tudi z brivcem. Oba sta že visela na vratih v svoji sobi, ko se je vsa uporniška kolona neslišno in v popolnem redu pomaknila pod obmejni zid. Tam so vrgli nekaj plahit čez žico, pretrgali s tem žico in električni tok. Orožje, ki so ga nosili, je bilo kaj preprosto. Vode so imeli...

nimax, drugi pa so bili opremljeni s kovinastimi in porcelanastimi posodami, lesenimi coklami, kamni, palicami in raznim drugim »orožjem«, kar se je pač dalo dobiti v bunkerju.*

Ko so se uporniki pričeli vzpenjati že na zid, je straža postala pozorna, a bilo je prepozno. V tem trenutku je pričel delovati Minimax, ki je na razdaljo 10 metrov brizgal peno na stražni stolp in stražarja. Ta je bil presenečen in medtem ko si je brisal peno iz oči, da bi zgrabil za orožje, so ga prvi najbližnji uporniki že podrli in se polastili njegove strojnice. Hkrati pa je letelo tudi že kamenje, porcelan in drugo na sosednjega stražarja, ki se mu je le posrečilo sprožiti nekaj strelcev. A ruski major ob prvi strojnici je rešil položaj. Z nekaj streli je ranil stražarja v stegno in roko, da se je prevrnil v globino. Tako je bilo osvojena tudi druga strojnica. Pot je bila zdaj prosta.

Z neverjetno naglico, ki je mogoča samo jetniku, ki tvega vse za svobodo, so uhajali jetniki drug za drugim in se spuščali v dolino in v zaščito bližnjega gozda. A žal niso bili vsi dovolj hitri. Nastopila je že četa SSovcev in pričela streljati za ubežniki. Mnogo jih je padlo, večji del pa je ušel. Vse je kazalo, da so ti zadnji le ščitili umik tovarišev po prej domenjenem načrtu in se tako žrtvovali. SSovci še pozneje niso mogli verjeti, kako je bil ta udar mogoč v tako zastraženem taborišču, kakor je bil K.L.M.

Za zasledovanje ubežnikov je SS pošiljala četo za četo, vod za vodom, ki so se vračali zdelani, premočeni in razočarani v



Po tem, ko so zavezniki osvobodili koncentracijsko taborišče Mauthausen

taborišče. Sodelovali so pri tem lovu tudi psi in nemški radio, uspeh je bil samo ta, da je avstrijsko prebivalstvo o tem že spletalo

cele legende. Nepoznani junaki partizani so vstajali in bili slavljani.

Ker SS ni mogla poloviti vseh ubežnikov, se je znašala nad civilnimi sezonskimi delavci iz raznih dežel, češ da so sokrivci in pomagači tega upora. Poslana je bila celo posebna komisija direktno iz Himmlerjevega stana, da preišče ta dogodek. Komandant taborišča je bil zdaj v najhujši stiski in si je pomagal tako, da je dal poloviti toliko civilnih delavcev, kolikor je manjkalo ubežnikov. In tako so vozili v krematorij popolnoma nedolžne ljudi, ki so jih postrelili kot ubežnike, zato da je bilo število popolno.

Komandant je to lahko naredil, ker ubežniki niso bili v taboru vpisani kot jetniki; to so bili sami kandidati smrti, ki naj bi bili v bližnjih dneh tako in tako likvidirani. Da so res pobili toliko popolnoma nedolžnih ljudi, nam je bil med drugim dokaz tudi slovenski molitvenik, ki smo ga našli v žepu sezonskega delavca, doma iz okolice Gorice.

Pozneje smo še zvedeli, da so uporniki med potjo razorožili dve posadki protiletalskih postaj ter nekje na cesti ustavili kamion, naložen z živili, in vse skupaj odpeljali proti Salzburgu, kjer so potem našli stik s partizani.

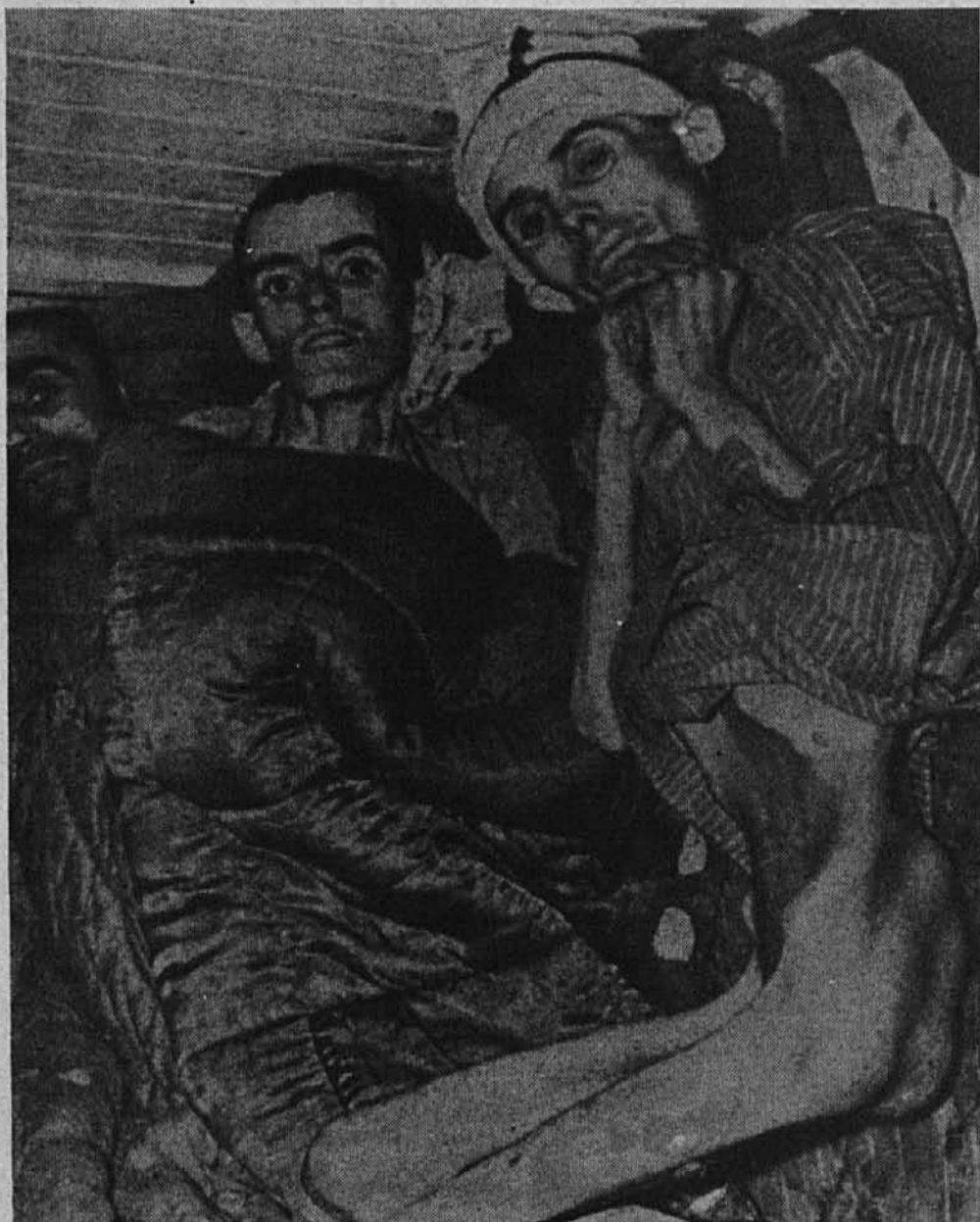
Tako se je končal ta upor v K.L.M., edinstven v taboriščih, ki je bil izveden v najtežjih okoliščinah, z najpreprostejšim orožjem in bil dolgo časa predmet posmeha med jetniki v taborišču. Nam pa je ta junški podvig hrabil srca v dneh, ko smo bili čisto na tem, da bi obupali v trpljenju, ki smo ga morali prestajati in ob grozotah, ki smo jih gledali.

Ta upor nam je bil kakor zvezda, ki je sijala v naše črno jetništvo in nam oznanjala: Potrpajte, ni več daleč zlata zarja svobode!

»JAZ SAM SEM POBIL 4000 LJUDI ...«

Franz Ziereis, ležeč na slamnjači, ranjen z dvema projektiloma v trebuh in v zgornji del leve roke, je odgovarjal zbrano in neprisluseno na vprašanja dveh odposlancev Intelligence Confidence v nemškem jeziku, kar sem jaz neposredno prevajal v naš jezik.

Jaz sem Ziereis Franz, rojen 13. avgusta 1905 v Münchenu. Oče mi je padel v vojni leta 1916, bil je po poklicu železniški urad-



Izčrpani obrazi internirancev ob osvoboditvi



Žrtve koncentracijskega taborišča Natzweiler v Franciji

nik. Mati še živi in stanuje v Münchenu. Imam samo enega brata Rudolfa (38 let), ki je po poklicu strojevodja in dve sestri, Margareto (40 let) in Wilhelmino (32 let). Po poklicu sem trgovec, za časa dolge brezposelnosti pa sem se naučil lesne obrti. Od 1. aprila 1934 do 30. septembra 1936 sem bil v vojski v 19. bavarskem polku s šaržo »feldwebla« (narednika-vodnika). Kot poročnik sem zapustil »Wehrmacht« in vstopil 30. septembra 1936 v »Waffen-SS« kot »Ausbildungsreferent« v činu »Obersturmführerja« in bil dodeljen 4. stegu v Oranienburgu. Dne 17. februarja 1939 sem prišel v Mauthausen kot »Hauptsturmführer« za namestnika prejšnjega komandanta taborišča Sauerja.

Za prvo napredovanje v moji nenavadni karieri se moram zahvaliti temu, da sem se često prostovoljno javil na fronto. Po nalogu »Reichsführerja SS« Himmlerja sem bil primoran ostati v Mauthausenu.

Posadka v taborišču je bila takale: 1 SS-Mann na 10 jetnikov. Največje število zaprtih v taborišču je znašalo 17.000, ne računajoč »Aussenkommande«, kjer je bilo okoli 76.000 ljudi, kar pomeni skupaj okoli 95.000 jetnikov. Skupno število umrlih je znašalo preko 65.000.

Posadka SS je bila sestavljena iz oddelkov »Totenkopfverbände«, 4000 do 5000 mož in razdeljena na stražo in na štab komandature. Ostalih preko 6000 mož je bilo vzeti iz vojske in zrakoplovstva, preobremenjenih v SS, hkrati z veliko skupino »Volksdeutscherjeve«, ki niso bili sposobni za vojsko. Jemanje jetnikov iz Mauthausena in Gusena v SS, gre za okoli 450 ljudi, se je izvršilo na izrečno zahtevo Himmlerja. Ti jetniki bi se morali bojevati proti sovražniku, zlasti proti boljševikom. Vzeti so bili po večini prostovoljno, ostale pa so primorali posamezni »Lagerführerji« brez moje vednosti. Naredbo za sežiganje je izdal »Amt B – Berlin« v osebi »Gruppenführerja« Glückeja. Naredbe za ubijanje sem izdajal samo tiste, ki so bile podpisane od Himmlerja. V moji navzočnosti je Himmler sam vzdignil 45 kilogramov težak kamen, ga naložil na pleča jetnika in odredil, da naj se ljudje na ta način naglo ubijajo.

Jaz osebno sem ubil več sto ljudi, morda okoli 4000, pošiljajoč jih v tako imenovano »Strafkompanie«, kjer je vsako noč poginjala množica ljudi. Berlin je izdal na-

redbo, naj se sestavljajo kazenske kompanije zaradi ubijanja ljudi s težkim delom.

Pri eksekucijah sem bil vedno službeno pričujoč. Leta 1940. je bila izvršena eksekucija nad 320 Poljaki, pretežno iz Varšave, po nalogu »Gruppenführerja« Heidricha. Često sem osebno streljal iz strojne pištole jetnike pri eksekuciji, ker so »Volksdeutscherji« slabo merili. Uporabo orožja malega kalibra pri eksekucijah je odredil »Gruppenführer« Glücke iz Berlina. V Sachsenhausenu je napravil primerno morišče na tale način: V posebnem, nalašč za to zgrajenem bloku je bil nameščen radijski zvočnik in je tako maskiral strelišče. Pripeljane jetnike so ubijali iznenada, s tako imenovanim »Genickschussom« (strel v tilnik). Po naredbi »Hauptsturmführerja« dr. Lochnauerja in dr. Renaulta so bili poslani v Hartheim pri Linzu nepopravljivi rojeni zločinci kakor tudi umobolni. Tam

so jih ubijali po nekem specialnem izumu »Hauptsturmführerja« zdravnika Krebsbacha.

Večino pobitih jetnikov (nekaj tisoč) je ubil Bachmeier v Mauthausenu, prav toliko, morda še več, pa jih je ubil Seidler v Gusenu. Chmielewski in Seidler sta v Gusenu odredila, da se jima morajo izročiti zlasti človeške kože z originalnim tetoviranjem. Pozneje so s takimi kožami vezali knjige, izdelovali iz njih razne torbe, senčnike za svetilke itd. Jaz nisem nikdar nič takega naredil, pozneje je Berlin to tudi prepovedal.

Akcija »K« je obsegala ljudi, ki niso smeli priti z nikomer v dotiko in so jih po Himmlerjevem nalogu likvidirali. Chmielewski je v Gusenu ubil nekaj tisoč ljudi, njegovih orgij pa se jaz nisem nikoli udeleževal. Za ubijanje ljudi se me ne more klicati na odgovor, ker so posamezni nalogi prihajali iz Berlina in bili vedno podpisani od posameznih »Schutzhaftlagerführerjev«. Akcionar v tvrdki »DEST« nisem bil. Dobival sem od tam mesečno 300 RM kot obratovodja, čeprav tega posla nisem opravljal. Kot poveljnik taborišča sem prejemal mesečno plačo 600 RM. Drugih dohodkov nisem imel. Lovišča me niso veljala nič, ker mi jih je dodelil neki državni svetnik. Vzdrževanje malega letala, ki sem ga imel, me tudi ni veljalo kdo ve kaj.

Imel sem nalog, da poženem v zrak ves Gusen I in Gusen v II v predorih »Kellerbau« in deloma »Bergkristall«, zlasti če bi se preveč približali Rusi. Če bi pa prišli Američani, sem imel nalog izpustiti vse jetnike na svobodo. »Gruppenführer« Pohl je februarja tega leta izdal naredbo, naj vse jetnike popeljemo v gozdove in vse do kraja pobijemo na razne načine, to pa tedaj, če izgubimo vojno. Ta naredba je napravila na mojo ženo silen vtis in je vplivala name, da sem ignoriral Berlin in nisem izvršil tega naloga. Smatral sem, da je taka naredba največja budalost, dasi me je to veljalo mnogo živcev.

Mauthausen je bilo zadnje taborišče, kamor so se stekali številni transporti iz drugih evakuiranih taborišč, zlasti iz Auschwitza, Dachaua, Buchenwalda, Sachsenhausena itd. Prihajalo je nenapovedano na tisoče žensk, otrok in moških. Zaradi tega tudi ni bilo hrane. »Bauernführer« je odklonil pošiljanje hrane za te transporte. Ko sem se obrnil na Berlin, da se odpravijo te strahote, mi je bilo prepovedano



Skupina goenjskih internirancev, ki so preživeli strahote koncentracijskih taborišč, na proslavi »Gorenjska v svobodi« 1. in 2. septembra 1945 na Jesenicah

obračati se tja v teh vprašanjih in so me hudo kritizirali. V vsakem transportu je bilo po 600 do 800 mrtvih, veliko pa so jih že med potjo pometali iz vagonov. Iz Dachaua je osem dni pred koncem vojne krenil transport s 4800 ljudmi, od katerih jih je pa prispelo le še 180. Podobna je bila tudi usoda transporta iz Sachsenhausena. Preostali so pomrli od gladi, ker so prejeli hrane samo za en dan, ali pa so bili pobiti, ker so poskušali pobegniti. (?) V zadnjih dneh je Bachmeier pobil židovske jetnike, ki so delali v krematoriju, da bi kaj ne povedali.

Dalje navaja številna imena visokih osebnosti iz SS, med drugim tudi »Gaulleiterja« Eigruberja, s točnimi pripombami, kje so in kje jih je lahko dobiti. Eigruberja je srečal v Alpah in domneva, da je najbrže v Ratscheneggu (2400 m nadmorske višine). Himmlerja je nazadnje videl na Dunaju pred kakimi 7 ali 8 tedni. Domneva, da je ta zdaj nekje na Češkem, dobro skrit. Pohl in Schulz sta najbrže kje v gozdovih okoli Ravensbrücka. Na moje vprašanje, ali se je zavedal, da bo Nemčija vojno zgubila, je odgovoril pritrdilno: »Da, od trenutka, ko je sovražnik prestopil mejo Porurja.« Spoznal je tudi, kakšno razdejanje med nemškim narodom je napravil nor človek, kakor je bil Hitler. Mnenja je, da so bili največji podležji Himmler in ostali kolvodje iz SS v Berlinu s Pohlom na čelu.

S tem je bilo začasno zasliševanje zaključeno, ker je zasliševancu prihajalo slabo in ni mogel govoriti.

Gusen, 24. maja 1945 ob 10. uri.

(Podpisi.)

Pripomba: Ta zapisnik je samo izvleček iz glavnega zapisnika, ki je obsegal 21 tipkanih pol. Zlasti obširno popisuje navodila za pokončavanje vseh jetnikov po nalogih Himmlerjeve pisarne. Začetek tega množičnega pokola je bilo pokončavanje s plinom, kakor sem ga opisal v prejšnjem poglavju.

Pojasnila k nemškim izrazom

Standortarzt: Najvišja SS-zdravniška šarža v taborišču.

Lagerarzt: Taborni SS-zdravnik.

Krankenlager: Taborna bolnica.

Revier: Ambulanta za bolne jetnike, ki so delali po večini v oboroževalni industriji.

K.L.M. (Konzentrations-Lager Mauthausen): Koncentracijsko taborišče Mauthausen.

Rapportführer: Dežurni vodja raporta.

Appellplatz: Veliko zbirališče med bloki sredi delovnega tabora.

Blockältester: Starešina bloka.

Blockschreiber: Pisar bloka.

Blockfriseur: Brivec bloka.

Blockarzt: Zdravnik bloka.

Genesungsheim: Okrevališče.

Effektenkammer: Shramba za vrednote.

Bekleidungskammer: Shramba za oblačila in obutev.

Lagerschreibstube: Taborna osrednja pisarna.

Gaskammer: Plinska celica.

LISTI izhajajo kot priloga tednika **Železar** – glasila delovnega kolektiva **SOZD SZ ŽELEZARNA JESENICE**. Ureja kulturno umetniški klub pri **DPD Svoboda**. Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.



Lojze Višnar – »V begunjskih zaporih«. Lojze Višnar je za omenjene akvarele dobil navdih kot zapornik v begunjskih zaporih.



Lojze Višnar – »V begunjskih zaporih«. Lojze Višnar je za omenjene akvarele dobil navdih kot zapornik v begunjskih zaporih.